

קונטרס

קיצור דיני
שבתה
וטענות

יוצא לאור בעזהש״ת לדגל שמחת הנשואין של
החתן שלמה זלמן ברוין עב״ג ש״י
י״ב אלול תשפ״ב לפ״ק

קונטרס

קיצור דיני

שכחה

וטעות

מאת המדא דאתרא וחבר הבד"צ
הרב יוסף ישעי' ברזין שליט"א

י"ב אלול ה'תשפ"ב

קונטרס
קיצור דיני
שנחה
וטעות

להערות והארות:
daytodayguide@gmail.com

עימוד ועיצוב:

beishasforim@gmail.com

פתח דבר

בשבח זהודאה להשי"ת, הננו שמחים להגיש בזה לקהל שוחררי התורה ולומדי' את הקובץ שלפנינו – קיצור דיני שכחה וטעות. חלק מהדברים זכינו להוציא לפני כל חג ומועד, בכדי אשר כל הטועה בתפילתו ידע על אתר המעשה אשר יעשו, וב"ה נתקבל באהבה. ובעת, כאשר בעז"ה השמחה במעונו של המרא דאתרא, הרה"ג הרב יוסף ישעי' ברזין שליט"א מרא דאתרא וחבר הבד"צ דק"ק קראון הייטס, כאן צוה הוי' את הברכה, בנישואי בנו בכורזו מו"ה שלמה זלמן שליט"א אב"ג שליט"א, קיבצנו הכל לפונדק אחד, כדי שיהי' להם זכרון בספר למען יעמדו ימים רבים.

"אוהב ה' שערי ציון אלו שעדים המצויינים בהלכה", ומה גם – ההלכות הצריכות בחלק אורח חיים, ובפרט בהלכות אלו שצריכים לדעת בתוך כדי דיבור ממש. והרבה פעמים, אחרי גמר התפלה, עיני העם תלויים אל המורה מבלי לדעת מה יהי' משפטו ומעשהו, ומחמת כי הדברים באו מפוזר ומפורד בפוסקים ובתשובות, ולפעמים באו בארוכה ולפעמים בקצרה, וגם קשה לדמות מילתא למילתא – ה"ז גורם לפעמים לידי ברכות לבטלה רח"ל. על כן ראינו שמההכרח לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ולסדר הדברים דבר דבור על אופנו, למען ידעון עם ה' דבר הוי' זו הלכה.

התורה והברכה להרה"ח ד' מנחם מענדל שליט"א דאטענבערג אשר שם לילות כימים בעריכת וסידור הדברים לדפוס כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם, ולהרה"ח ד' לוי יצחק שליט"א סטאליק שהזאיל בטובו לנצח על מלאכת בית ה' קודם כל חג מהחל ועד גמירא. יבורכו כולם מן השמים בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשד, ובכל אשר יעשו יצליחו, וזכות הרבים תעמוד להם.

בספר תניא קדישא הפליא והגדיל במעלת "עיון ובידור הלכה פסוקה מן הגמרא ופוסקים ראשונים ואחרונים מה שהיה בהעלם דבר קודם העיון הלז . . . שמוחדשים ומגלים תעלומות החכמה שהיו כבושים בגולה עד עתה", ש"הוא ענין של גאולה (יציאה מהגלות) בתורה עצמה, וע"י הגאולה בתורה "מביא גאולה (גם) לעולם". כמו כן, ידוע ומפורסם המזבא בכ"מ לאין מספר בחשיבות לימוד "הלכות הצריכות", אשר להן דין קדימה לשאר חלקי התורה, הן בסדר הלימוד

לעצמו, והן לאחריים, והן בכתיבתם הדפסתם והדפסתם, וכן בקניית ספרים בענינים אלו. ובנידון דידן – כולו איתנהו בה.

ובזכות לימוד ועיון בהלכות התורה, אשר אמרו חז"ל כי "אין כל הגלויות הללו מתכנסות אלא בזכות המשניות, ו"בזמן הזה גם הלכות פסוקות של פסקי הגאונים הפוסקים כמו הטור והש"ע והגהותיו בכלל משנה יחשבו" – נזכה תיכף ומיד ממש לגאולה האמיתית והשלימה, כאשר "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה . . וחזרין כל המשפטים בימיו כשהי' מקודם . . ככל מצותה האמורה בתורה" – קיום כל הלכות התורה "כמצות רצונך", וילמד את כל העם "נפלאות מתורתך", "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

י"ב אלול ה'תשפ"ב

קונטרס

קיצור דיני

שבחה

וטענות

הדלקת נרות

ערב שבת קודש (שאינו יו"ט)

הדין	נזכר/ה	טעות
אומרת "להדליק נר של שבת קודש"	תוך כדי דיבור	אמרה "להדליק נר של יום טוב"
חוזרת ומברכת ^א	לאחר כדי דיבור	
אינה חוזרת ^ב	—	בירכה שהחיינו

ליל ראש השנה וערב יום הכיפורים (שהל בהול)

הדין	נזכר/ה	טעות
בר"ה: אומרת "להדליק נר של יום הזכרון" ביוה"כ: אומרת "להדליק נר של יום הכיפורים"	תוך כדי דיבור	אמרה "להדליק נר של יום טוב"
יצאה ^א	לאחר כדי דיבור	
בר"ה: אומרת "להדליק נר של יום הזכרון" ביוה"כ: אומרת "להדליק נר של יום הכיפורים"	תוך כדי דיבור	אמרה "להדליק נר של שבת קודש"
חוזרת ומברכת ^א	לאחר כדי דיבור	

הערות

- כל זמן שהנרות דולקות. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.
- ונכון שלאחר שנהנית מן האור תאמר

ערב ראש השנה זיום הכפודים שחל בשבת

הדין	נזכר/ה	טעות
בר"ה: אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום הזכרון" ביוה"כ: אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים"	תוך כדי דיבור	אמרה "להדליק נר של שבת קודש"
אינה חוזרת ¹	לאחר כדי דיבור	
בר"ה: אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום הזכרון" ביוה"כ: אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים"	תוך כדי דיבור	אמרה "להדליק נר של יום טוב"
אינה חוזרת ¹	לאחר כדי דיבור	

ליל יום טוב (שחל בחול)

הדין	נזכר/ה	טעות
אומרת "להדליק נר של יום טוב"	תוך כדי דיבור	אמרה "להדליק נר של שבת קודש"
חוזרת ומברכת ^א	לאחר כדי דיבור	

ערב יום טוב שחל בשבת

הדין	נזכר/ה	טעות
אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום טוב"	תוך כדי דיבור	אמרה "להדליק נר של שבת קודש"
אינה חוזרת ¹	לאחר כדי דיבור	
אומרת "להדליק נר של שבת ושל יום טוב"	תוך כדי דיבור	אמרה "להדליק נר של יום טוב"
אינה חוזרת ¹	לאחר כדי דיבור	

הדלקת נרות

ליל יום טוב, ראש השנה וערב יום הכיפורים

הדין	נזכר/ה	טעות
ביו"ט ור"ה: מכוונת בשעת קידוש ביוה"כ : מברכת לאחרי כל נדרי	—	שכחה ברכת שהחיינו

שני לילות האחרונות של פסח

הדין	נזכר/ה	טעות
אינה חוזרת ²²	—	בירכה שהחיינו

קידוש

ליל שבת קודש

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח לומר "ויכולו"	לאחר שהתחיל בורא פרי הגפן	אומרו על כוס בתוך הסעודה ³

ליל ראשון של פסח שחל בשבת

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח לומר ויכולו	לאחר שהתחיל בורא פרי הגפן על כוס הראשון	אומרו על כוס השני ^ה
	לאחר שהתחיל בורא פרי הגפן על כוס השני	אומרו על כוס בתוך הסעודה או על כוס השלישי
	לאחר שהתחיל בורא פרי הגפן על כוס השלישי	אומרו על כוס הרביעי
	לאחר שהתחיל בורא פרי הגפן על כוס הרביעי	אומרו שלא על הכוס

ליל שבת קודש (שאינו יו"ט)

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר הנוסח של יום טוב	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה ⁴

הערות

3. אבל אינו מברך בורא פרי הגפן. אלא
 אם כן שבשעה שבירך על כוס של קידוש היה
 דעתו שלא לשתות עוד יין בתוך הסעודה ולא
4. וחוזר ומברך בורא פרי הגפן.¹

ליל יום טוב וראש השנה (שהל כהול)

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר הנוסח של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה ¹⁴
הוסיף ההוספות של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	ביו"ט : חותם "מקדש ישראל והזמנים" ¹⁵
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	בר"ה : חותם "מקדש ישראל ויום הזכרון" ¹⁶

ליל יום טוב וראש השנה שחל בשבת

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר הנוסח של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "מקדש השבת ישראל והזמנים / ויום הזכרון"
	לאחר שסיים הברכה ⁷	חוזר לתחילת הברכה ⁸
לא הזכיר של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"

הערות

1. "מקדש ישראל ויום הזכרון" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור-חוזר לתחילת הברכה (וחוזר ומברך בורא פרי הגפן?).
 7. לאחר כדי דיבור. אבל תוך כדי דיבור אומר "מקדש השבת ישראל והזמנים / יום הזכרון" ויצא.
 8. אבל אינו חוזר ומברך בורא פרי הגפן."

5. אבל אם חתם "מקדש השבת וישראל והזמנים", אם נזכר תוך כדי דיבור - אומר "מקדש ישראל והזמנים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור-חוזר לתחילת הברכה (וחוזר ומברך בורא פרי הגפן?).
 6. אבל אם חתם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון", אם נזכר תוך כדי דיבור - אומר

חותרם "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון"	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	לא הזכיר של שבת
חוזר לתחילת הברכה*	לאחר שסיים הברכה ⁷	
חותרם "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון"	תוך כדי דיבור	הזכיר שבת וי"ט באמצע הברכה וחתם בשל שבת בלבד או בשל יו"ט בלבד
חוזר לתחילת הברכה*	לאחר כדי דיבור	

ליל ראש השנה

טעות	נזכר/ה	הדין
חתם "מקדש ישראל והזמנים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה ⁴ *
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר ¹

ליל שמיני עצרת ושמחת תורה

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר "ביום חג הסוכות הזה" ⁹	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה ⁴ יא

ליל יום טוב וראש השנה שחל במוצאי שבת

הדין	נזכר/ה	טעות
מוזג כוס אחר ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה ³	לאחר ששתה כוס הקידוש ¹⁰	שכח להבדיל בקידוש
מוזג כוס ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה ³	לאחר שנטל ידיו ולפני ברכת המוציא ¹⁰	
טועם מיד ואח"כ מוזג כוס ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה ³	לאחר שבירך המוציא ¹⁰	
מוזג כוס ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה ³	לאחר שאכל ¹⁰	
מבדיל מיד ¹²	ביום ראשון או שני של יו"ט	
מקדש בסדר יין (בורא פרי הגפן) קידוש ¹² הבדלה (בין קודש לקודש) זמן (שהחיינו) ²	בליל שני של יו"ט	
יוצא ידי חובתו בהבדלת מוצאי יו"ט ¹²	במוצאי יו"ט	
מבדיל מיד (בנוסח "בין קודש לחול")	ביום שלישי ¹³	
אומר "המבדיל בין קודש לחול"	תוך כדי דיבור	אמר "המבדיל בין קודש לחול"
שומע הבדלה מאחר ¹⁴	לאחר כדי דיבור	

הערות

10. אם שכח גם בתפלה חוזר ומתפלל²
ואינו הפסק בין קידוש לסעודה.
11. או בורא מיני מזונות על חמשת מיני
הגפן.
12. ואינו מברך ברכת הנר.
13. ושכח להבדיל גם במוצאי יו"ט.
14. באם אין לו אחר לשמוע ממנו הבדלה
חוזר ומבדיל בעצמו וחוזר ומברך בורא פרי
הגפן.

ליל ראשון או שני של פסח שחל במוצאי שבת

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח להבדיל בקידוש	לאחר ששתה כוס הראשון	לאחר גאל ישראל מברך על כוס הב' ברכת הנר וההבדלה ואח"כ שותה
	לאחר ששתה כוס השני	מוזג כוס מיד ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה ¹⁵
	לאחר שאכל אפיקומן	לאחר ברכת המזון מברך על כוס הג' ברכת הנר וההבדלה ואח"כ שותה
	לאחר ששתה כוס השלישי	לאחר הלל וההגדה מברך על כוס הד' ברכת הנר וההבדלה ואח"כ שותה
	לאחר ששתה כוס הרביעי	מוזג כוס חמישי ומברך עליו ברכת הנר וההבדלה

ליל יום טוב וראש השנה

טעות	נזכר/ה	הדין
לא הזכיר שם החג	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה ⁴
לא אמר "זמן חרותינו / מתן תורתנו / שמחתנו"	—	אינו חוזר "
אמר "זמן מתן תורתנו" בפסח וסוכות או "זמן חרותנו" בשבועות וסוכות	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"אשר בחר בנו"

הערות

15. אבל אינו מברך בורא פרי הגפן. אלא
שלא לשתות עוד יין בתוך הסעודה ולא קודם
אם כן שבשעה שבירך על כוס שני היה דעתו הסעודה.

קידוש

ט

אינו חוזר י"א	לאחר שאמר "השם" בחתמת הברכה	אמר "זמן מתן תורתנו" בפסח וסוכות או "זמן חרותינו" בשבועות וסוכות
אינו חוזר	—	אמר "זמן מתן שמחתנו" בפסח ושבועות
מברך מיד י"ז	משך החג	שכח ברכת שהחיינו ¹⁶
ממשכת ומסיימת בברכת בורא פרי הגפן י"ב	לאחר שאמרה "ברוך אתה ה'"	בירכה שהחיינו בהדלקת נרות ובירכה עוד הפעם בקידוש
פוסק וחוזר ומברך בורא פרי הגפן י"ב	לאחר שאמר "שהחיינו"	

שני לילות האחרונים של פסח

הדין	נזכר/ה	טעות
ממשיך ומסיים בברכת בורא פרי הגפן י"ב	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	בירך שהחיינו
פוסק וחוזר ומברך בורא פרי הגפן י"ב	לאחר שאמר "שהחיינו"	

הערות

16. אפילו שכח רק בליל ב' של יום טוב. את הסוכה.

17. בסוכות-יברך בסוכה כדי לפטור גם

ברכת לישב בסוכה

טעות	נזכר/ה	הדין
השמיט "אשר קדשנו במצותיו וצונו"	תוך כדי דיבור	חוזר ואומר "אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה"
	תוך כדי דיבור	חוזר ומברך כתיקונו
בירך לישב בסוכה כשהמכסה פרוס על הסכך	—	מברך שוב לישב בסוכה קודם האכילה ¹⁸
בירך לישב בסוכה בקידוש, וטעה ובירך עוד הפעם לאחר ברכת המוציא	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	ממשיך ומסיים בברכת המוציא לחם מן הארץ ¹⁹
	לאחר שאמר "אשר קדשנו"	פוסק וחוזר ומברך המוציא ²
שכח לברך לישב בסוכה	באמצע סעודתו	מברך מיד ¹⁹
	לאחר סעודתו	מברך מיד ¹⁹

⦿ הערות ⦿

18. אבל אינו צריך לחזור ולקדש, או לחזור ולברך שהחיינו. וגם אם נזכר לפני שהתחיל לשתות מהיין, אינו חוזר ומברך
- כורא פרי הגפן. וכן הדין בנוגע לברכת לישב בסוכה על הפת.
19. בעודו בסוכה.

ברכת המזון

שבת קודש

הדין	זוכר/ה	טעות
חוזר לרצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	שכח רצה
קודם שקיעה: חותם הברכה ומברך "שנתן שבתות" ²⁰	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	
לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן שבתות" ²¹ ²²	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	
חוזר ומברך ברכת המזון ²³	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	
בסעודה שלישית: אינו חוזר ²²	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	

הערות

(ובר"ח וחווה"מ אינו חותם)²⁰.
 22. אם טעה וסבר שע"פ דין צריך לחזור ולברך ונזכר באמצע ברכת המזון שאינו צריך לחזור ולברך, מפסיק אפילו באמצע הברכה.
 23. ובר"ח, יו"ט, ר"ה או חול המועד שחל בשבת צריך לומר "יעלה ויבוא" שוב. בשבת חנוכה אינו צריך לומר "ועל הניסים" שוב²².

20. כנוסח שבסידור. ובר"ח, יו"ט, ר"ה או חול המועד שחל בשבת ושכח גם יעלה ויבוא כולל שתייהם בברכה אחת כנוסח שבסידור.
 21. חוץ מר"ח, יו"ט, ר"ה או חול המועד שחל בשבת וכיום ראשון הוא ג"כ ר"ח, יו"ט, ר"ה או חול המועד ושכח גם יעלה ויבוא שכולל שתייהם בברכה אחת כנוסח שבסידור

בר"ח, יו"ט, חוזה"מ, ר"ה, ולחולה (או קטן) ביוזה"כ שחל בשבת

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר יעלה ויבוא לפני רצה	קודם שאמר "ביום . . הזה" ²⁴	פוסק ואומר רצה ואחר כך יעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	יצא

בר"ח, יו"ט, חוזה"מ, ר"ה, ולחולה (או קטן) ביוזה"כ (שחל בחול)

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר

בר"ח, יו"ט, חוזה"מ, ר"ה, ולחולה (או קטן) ביוזה"ב

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמי ירושלים"	חוזר ליעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמי ירושלים"	בר"ח, יו"ט, חוזה"מ, ר"ה: חותם הברכה ומברך "שנתן / אשר נתן" ²⁵
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמי ירושלים"	לאחר שקיעה ²⁶ וביזה"כ: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן / אשר נתן"

הערות

24. ואפשר שגם בנזכר אחרי שאמר "ביום . . הזה", וגם אם סיים יעלה ויבוא, יש להדר ולומר רצה ואח"כ יעלה ויבוא עוד פעם.
 25. כנוסח שבסידור.
 26. ב"ד"ר"ח, וביום ב' של יו"ט וראש השנה.

ברכת המזון

יג

<p>בסעודות יו"ט וליל ר"ה: חזור ומברך ברכת המזון י"ב</p>	<p>לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב</p>	<p>שכח יעלה ויבוא</p>
<p>בר"ח, בחוה"מ, בסעודות נוספות ביו"ט²⁷ ובנמשך סעודתו למוצאי יו"ט, בר"ה ביום²⁸ וביוה"כ: אינו חוזר²²</p>	<p>לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב</p>	
<p>חוזר לתחילת ברכה שלישית</p>	<p>קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"</p>	<p>הזכיר חג אחר ביעלה ויבוא</p>
<p>בר"ח, יו"ט, חוה"מ, ר"ה: חותם הברכה ומברך "שנתן / אשר נתן"²⁵</p>	<p>לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"</p>	
<p>לאחר שקיעה²⁶ וביוה"כ: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן / אשר נתן"</p>	<p>לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"</p>	
<p>בסעודות יו"ט וליל ר"ה: חוזר ומברך ברכת המזון י"ב</p>	<p>לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב</p>	
<p>בר"ח, בחוה"מ, בסעודות נוספות ביו"ט²⁷ ובנמשך סעודתו למוצאי יו"ט, בר"ה ביום²⁸ וביוה"כ: אינו חוזר²²</p>	<p>לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב</p>	
<p>חוזר ואומר "ובנה ירושלים"^י</p>	<p>קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה</p>	<p>אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)</p>
<p>מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים"²⁹</p>	<p>לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה</p>	

הערות

בו. ולמעשה צ"ע. ואם נזכר אחר "ברוך אתה ה' בונה ברחמיו ירושלים", לפני שהתחיל ברכה רביעית, לכל הדעות צריך לומר ברכת שנתן שבתות וכו'.²⁷

29. אם סיים ואמר "בונה ברחמיו ירושלים" יצא.

27. לאחר שיצא י"ח בשתי סעודות של פת בלילה וביום.

28. יש אומרים שאם שכח רצה בברכת המזון בסעודת היום בשבת שובה, ונזכר לאחר שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, אין צריך לחזור, לפי שיש אומרים שיש להתענות

קיצור דיני שכחה וטעות

חוזר לתחילת ברכה שלישית ²²	לאחר שסיים "המחזיר שכירתו לציון"	אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)
---------------------------------------	----------------------------------	---

בשמיני עצרת ושמהת תורה

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר "ביום חג הסוכות הזה" ⁹	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר ^{22 30 יא כה}

בחנוכה ובפורים

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח ולא אמר "ועל הניסים"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ועל הניסים" ^כ
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר ^{22 31}
אמר "בימי מרדכי ואסתר וכו'" בחנוכה או "בימי מתתיהו" בפורים	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר ^{22 31}
אחר "ועל הניסים" אמר "ועל כולם יתברך" (כבנוסח שבתפלה)	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ועל הכל" ^כ

✪ הערות ✪

המשיח], יאמר "הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו / בימי מרדכי ואסתר וכו'".

30. ונכון באם אפשר שיבקש ממי שלא בירך שיוציאנו כברכת המזון (ואף כשלא קבעו יחד)^כ.

31. וכשיגיע אצל הרחמן [הוא יזכנו לימות

מסיים "למדני חוקיך" וחוזר לתחילת הברכה ³²	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אחר "ועל הניסים" אמר "ועל כולם יתברך" (כבנוסה שבתפלה)
חוזר לתחילת הברכה	לאחר שחתם "הטוב שמך וכו"	

בשושן פורים בערי הפרזות

הדין	נזכר/ה	טעות
אינו חוזר ²²	—	אמר "ועל הניסים"

מעין שלש

בר"ה, יו"ט, חוה"מ, ר"ה

הדין	נזכר/ה	טעות
חזור ל"זוכרנו לטובה"	קודם שאמר "השם" בחתמת הברכה	שכח ולא אמר "זוכרנו לטובה"
יצא ³³ לאינו חזור י"ג	לאחר שאמר "השם" בחתמת הברכה	

בכל יום

הדין	נזכר/ה	טעות
חזור ל"על המחי' ועל הכלכלה ועל הגפן וכו'"	באמצע הברכה	שתה רביעית יין ואכל כזית מזונות ושכח ובירך רק על המחי'
יצא ואינו חזור י"ג	לאחר שחתם "על הארץ ועל המחי' ועל פרי הגפן"	
שותה עוד רביעית יין ³⁴ ומברך אחריו על הגפן, או מבקש מאחר ששתה יין שיוציאנו ידי חובתו בברכה ון ³⁵ לד	לאחר שחתם "על הארץ ועל המחי'"	
חזור ומברך מעין שלש	—	טעה ובירך בורא נפשות על היין או מזונות

הערות

יכול לאכול עוד כזית מזונות ולכלול על הגפן
בברכתו (אף שלכתחילה אין לעשות כן). ואם
גם זה לא שייך, יאכל כזית פירות משבעת
המינים ויברך על העץ, שבדיעבד פוטרת את
היין.

33. אפילו ב"על המחי'" על פת הבאה
בכיסנין וכדומה ³⁴. אבל מי שאין לו פת ויוצא
סעודת יום טוב (ובר"ה - בליל ר"ה) במיני
מזונות, חזור ומברך "על המחי'".

34. או מיץ ענבים.

35. אם אין לו יין או אי אפשר לו בכך,

מעין שלש

[בשבועות]

הדין	נזכר/ה	טעות
מברך מיד	באמצע סעודה הבשרית	שכח ולא בירך "על המחיי"
יצא	לאחר שבירך ברכת המזון	אחר סעודה החלבית

בודא נפשות

[בשבועות]

הדין	נזכר/ה	טעות
מברך מיד	באמצע סעודה הבשרית	שכח ולא בירך "בורא נפשות" אחר סעודה החלבית
מברך מיד יי	לאחר שבירך ברכת המזון	

תפילת העמידה – ערבית, שחרית, מוסף ומנחה (ונעילה) יט

תפילת העמידה – ערבית, שחרית, מוסף ומנחה (ונעילה)

בימות החמה – ממוסף יום ראשון של
פסח עד שחרית שמיני עצרת

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר משיב הרוח ומוריד הגשם ³⁶ יל	תוך כדי דיבור	חוזר לראש הברכה ³⁷
	לאחר כדי דיבור	חוזר לראש התפלה ³⁸
	לאחר חתימת הברכה ³⁹	חוזר לראש התפלה ³⁸
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר ומתפלל ³⁸ 41

בימות הגשמים – ממוסף שמיני עצרת
עד שחרית יום ראשון של פסח

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר מוריד הטל	אפילו לא סיים הברכה	אינו חוזר

הערות

36. הברכה (וכן אם נזכר אחר שאמר השם שבחתימת שאר כל הברכות), אומר למדני חוקיך וחוזר לראש התפילה.
40. והסיח דעתו מלומר תחנונים.
41. אם נזכר לאחר שכבר עבר זמן תפילה זו, מתפלל בתפילה שלאחר שתיים, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. בתפילת מוסף אם עבר היום אין לה תשלומין.

36. וכן אם מסופק, עד שלשים יום (תפלת ערבית אור לט"ו אייר)³⁷.
37. בדיעבד, אם תיקן תוך כדי דיבור וכבר אמר השם שבחתימת הברכה, לא יחזור. ויכול להתפלל תפלת נדבה, באם אירע בימות החול.
38. וצריך להמתין כדי הילוך ד' אמות לאחר שאמר "יהי רצון". שיבנה וכו'.
39. אם נזכר אחר שאמר השם שבחתימת

תפילת העמידה – ערבית, שחרית, מנחה

בימות החמה – מתפילת ערבית אור
 לי"ז ניסן עד מנחה ערב סוכות

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר "ותן טל ומטר" ⁴²	תוך כדי דיבור	חוזר לראש ברכת "ברך עלינו" ⁴³
	לאחר כדי דיבור	חוזר לראש ברכת "ברך עלינו"
	לאחר חתימת הברכה ³⁹	חוזר לראש ברכת "ברך עלינו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ^{38 44} †

הערות

42. חוננתנו" בתפלתו שנית. בראש חודש, חוזר ואומר "יעלה ויבוא" בתפלתו שנית. אם נזכר כשהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. טעה במנחת ערב שבת, מתפלל בערבית (ליל שבת) שתיים⁴³.

42. וכן אם מסופק, עד שלשים יום (תפלת ערבית אור לי"ז אייר)⁴³.

43. בדיעבד, אם תיקן תוך כדי דיבור וכבר אמר השם שבחתימת הברכה, גומר תפילתו ומתפלל תפילת נדבה.

44. במוצאי שבת, חוזר ואומר "אתה

בימות הגשמים – מתפילת ערבית בליל
חמשה בדצמבר עד מנחה ערב פסח

טעות	נזכר/ה	הדין
לא אמר "ותן טל ומטר" ⁴⁵	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "מברך השנים"	חוזר ל"ותן טל ומטר לברכה" ⁴⁵
	קודם שהתחיל "תקע בשופר"	אומר "ותן טל ומטר [לברכה ⁴⁵] לפני "תקע בשופר וכו'".
	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "שמע קולנו"	אומר "ותן טל ומטר [לברכה ⁴⁵] לפני "כי אתה שומע וכו'".
	קודם שהתחיל "רצה"	אומר "ותן טל ומטר [לברכה ⁴⁵] לפני "רצה"
	לפני "יהיו לרצון" השני	חוזר ל"ברך עלינו" ⁴⁶
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ^{47 38}

⊕ הערות ⊕

45. חוננתנו" בתפלתו שנית. בראש חודש, חוזר ואומר "יעלה ויבוא" בתפלתו שנית. בחנוכה ופורים אינו צריך לומר "ועל הניסים" בתפלתו שנית.

46. אם נזכר כשהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. אבל אם שכח לומר טל ומטר במנחת ערב שבת (וכן במנחת ערב פסח), אינו מתפלל בערבית ליל שבת (וכן בליל פסח) שתיים.

45. אפילו אמר "ותן טל" ולא אמר "ומטר".

המסופק אם אמר "ותן טל ומטר" בתפילתו- עד שלושים יום בחזקת שלא הזכירו וצריך לחזור. לאחר ל' יום אינו צריך לחזור, שכן חזקתו שכבר התרגל לאומרו כהלכהטו.

46. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "המחזיר שכינתו", "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"ברך עלינו".

47. במוצאי שבת, חוזר ואומר "אתה

תפילת העמידה – ערבית, שחרית ומנחה (ונעילה)

ביו"ט, ר"ה וזוה"כ

טעות	נזכר/ה	הדין
התפלל ברכות אמצעיות של חול	לאחר שאמר רק "אתה" ⁴⁸ של ברכת "אתה חונן"	ממשיך "בחרתנו מכל העמים וכו'"
	באמצע ברכה ⁴⁹	גומר אותה ברכה ומתחיל "אתה בחרתנו" ⁵⁰
	לאחר שהתחיל רצה	מפסיק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכנינו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים ² וממשיך להתפלל ממודים עד סוף התפילה ⁵¹
	קודם "יהיו לרצון" השני	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ³⁸
התפלל כל התפלה של חול ⁵²	—	הזכיר יו"ט / ר"ה / יוה"כ ⁵³ : יצא ⁵¹

הערות

51. בר"ה ויוה"כ-כמובן, בתנאי שזכר לומר "המלך הקדוש" בברכת אתה קדוש. אם לא אמר "המלך הקדוש" חוזר לראש התפלה.
52. ואם מסופק אם התפלל של חול או של יו"ט יש להסתפק אם יחזור ויתפלל. ולמעשה יכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו.
53. וביו"ט, ר"ה או יוה"כ שחל בשבת צריך להזכיר שבת ואם לא הזכיר (אפילו הזכיר יו"ט) - חוזר ומתפלל של יו"ט עם ההוספות של שבת.

48. וכן אם התחיל גם תיבת "חונן" אלא שלא אמר כל התיבה אלא תחילתה כגון "חו"- או "חונ"- שאינו גומר הברכה. ואם מסופק אם אמר כל התיבה יגמור הברכה.
49. בין שנזכר בברכה ראשונה של אמצעיות של חול שהיא אתה חונן, ובין שנזכר בשאר ברכות אמצעיות של חול.
50. אם לא גמר ברכה של חול אלא הפסיק באמצע הברכה ואמר אתה בחרתנו ונזכר אחרי שגמר הברכה לא יחזור.

תפילת העמידה – ערבית, שחרית ומנחה (ונעילה) כג

לא הזכיר יו"ט / ר"ה / יוה"כ: חוזר ומתפלל של יום טוב	—	התפלל כל התפלה של חול ⁵²
ספק אם הזכיר יו"ט / ר"ה / יוה"כ: חוזר ומתפלל של יום טוב	—	
אינו חוזר כ"א	בשחרית: אחרי שהתפלל מוסף	

ביו"ט, ר"ה ויוה"כ שחל בחול

טעות	נזכר/ה	הדין
התפלל של שבת	באמצע ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל "אתה בחרתנו" ³⁸
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ^{54 38}
הוסיף ההוספות של שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר ⁵⁵ כ"א

הערות

54. "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון / ויום הכפורים", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש ישראל והזמנים / ויום הזכרון / ויום הכפורים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור-חוזר ל"אתה בחרתנו".

54. ואפילו הזכיר של יו"ט ביעלה ויבוא לא יצא.

55. אם חתם "מקדש ישראל והזמנים / ויום הזכרון / ויום הכפורים". וכדאי שיכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו. אם חתם

ביו"ט, ד"ה ויוזה"כ שחל בשבת

טעות	נזכר/ה	הדין
התפלל של שבת	באמצע ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שהתחיל רצה	פוסק ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר "המחזיר שכנתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים
	קודם "יהיו לרצון" השני	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ³⁸
לא הזכיר שבת	באמצע ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל "אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אומר "מקדש השבת וישראל והזמנים" ויצא
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ³⁸
הזכיר שבת ויום טוב באמצע הברכה וחתם בשל שבת בלבד או בשל יו"ט בלבד	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש השבת וישראל והזמנים"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר ⁵⁶

תפילת העמידה – ערבית, שחרית ומנחה (ונעילה) כה

ביו"ט, ר"ה ויוז"ב

טעות	נזכר/ה	הדין
התפלל תפלת מוסף	קודם שאמר "השם" בכתומת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בכתומת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שחתם הברכה	בשחרית: מסיים התפלה ועולה לו למוסף, ואח"כ חוזר ומתפלל שחרית
	לאחר שחתם הברכה	בערבית ומנחה: חוזר ל"אתה בחרתנו" ומתפלל תפלת ערבית או מנחה
הזכיר שם חג אחר	קודם שאמר "השם" בכתומת ברכה אמצעית	חוזר ל"ותתן לנו"
	קודם "יהיו לרצון" השני	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ³⁸
לא הזכיר שם החג	קודם שאמר "השם" בכתומת ברכה אמצעית	חוזר ל"ותתן לנו"
	קודם "יהיו לרצון" השני	חוזר ל"אתה בחרתנו" ³⁹
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ³⁸
לא אמר "זמן חרותינו / מתן תורתנו / שמחתנו"	—	אינו חוזר"
אמר "זמן מתן תורתנו" בפסח וסוכות או "זמן חרותינו" בשבועות וסוכות	קודם שאמר "השם" בכתומת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שאמר "השם" בכתומת ברכה אמצעית	אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר"
אמר "זמן מתן שמחתנו" בפסח ושבועות	—	אינו חוזר
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו"	קודם שאמר "השם" בכתומת הברכה	חוזר ל"והשיאנו / או"א מלוך / מחול וכו'"

קיצור דיני שכחה וטעות

מסיים "מקדש ישראל והזמנים / מלך וכו"	לאחר שאמר "השם" בכתמת הברכה	אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו"
חוזר ל"אתה בחרתנו"	לאחר שחתם "המחזיר שכנתו לציון"	
חוזר לראש התפילה ³⁸	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	
חוזר ל"אתה בחרתנו" ³⁹	קודם "יהיו לרצון" השני	מסופק אם אמר "והשיאנו / או"א מלוך / מחול וכו" או המשך "ותחזינה" ⁵⁷
חוזר לראש התפילה ³⁸	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	
חוזר ל"והשיאנו / או"א מלוך / מחול וכו"	קודם שאמר "ברוך אתה השם"	אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים"
מסיים "מקדש ישראל והזמנים / מלך וכו"	לאחר שאמר "ברוך אתה השם"	
חוזר ל"אתה בחרתנו" ³⁹	לאחר שחתם "בונה ברחמי"	

בר"ה וזוה"ב

טעות	נזכר/ה	הדין
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בכתומה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון / הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר ⁵⁸
חתם "מקדש ישראל והזמנים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון / הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לתחילת הברכה ⁵⁹

כז תפילת העמידה – ערבית, שחרית ומנחה (ונעילה)

בשמיני עצרת ושמחת תורה

הדין	נזכר/ה	טעות
חוזר ל"אתה בחרתנו"	קודם שאמר "השם" בחתמת ברכה אמצעית	אמר רק "ביום חג הסוכות הזה" ולא הזכיר "שמיני עצרת" כלל ^ו
אומר למדני חוקיך, וחוזר ל"אתה בחרתנו"	לאחר שאמר "השם" בחתמת ברכה אמצעית	
מבקש מהש"ץ להוציאו בתפילתו בתפלת ערבית וכן כשהפסיד מלשמוע תפלת הש"ץ, חוזר ומתפלל יא ^ט	לאחר שסיים ברכה אמצעית	

תפילת העמידה – מעריב

ליל יום טוב שחל במוצאי שבת

הדין	נזכר/ה	טעות
חוזר ל"ותודיענו":	קודם שאמר "השם" בחתמת הברכה	שכח ולא אמר ותודיענו
לא אכל או עשה מלאכה: אינו חוזר ⁵⁸	לאחר שאמר "השם" בחתמת הברכה	
טעה ואכל ⁵⁹ : חוזר ומתפלל ⁶⁰	לאחר שאמר "השם" בחתמת הברכה	
עשה מלאכת אוכל נפש: אינו חוזר ⁵⁸	לאחר שאמר "השם" בחתמת הברכה	

⊕ הערות ⊕

58. אבל עדיין אסור במלאכת אוכל נפש עד שיבדיל בין קדש לקדש.
 59. קודם שהבדיל על הכוס או ששכח להבדיל בשעת קידוש.
 60. ואם נזכר אחרי קידוש מתפלל אז ואינו הפסק בין קידוש לסעודה.

תפילת העמידה – ערבית, שחרית ומנחה (ונעילה)

בראש חודש וחול המועד

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח ולא אמר יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחדיתמת הברכה	חוזר ל"עלה ויבוא" וממשיך "ותחזינה"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים בערבית של ר"ח: אינו חוזר ³⁷
	קודם "יהיו לרצון" השני	חוזר לרצה ⁴¹ בערבית של ר"ח: אינו חוזר
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ³⁸ בערבית של ר"ח: אינו חוזר
	בשחרית: לאחר שהתפלל מוסף	אינו חוזר
התפלל של יום טוב	קודם "יהיו לרצון" השני	חוזר ל"אתה חונן"
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ³⁸

במנחת ערב יזה"כ ובתפילות יזה"כ

טעות	נזכר/ה	הדין
לא אמר הוידוי	—	אומרו אחר כך, אחרי תפלתו

הערות

61. אם נזכר לאחר שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו לרצה".
 ישראל בשלום, אומר "למדני חוקיך", וחוזר

בתענית ציבור

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח השליח ציבור להוסיף עננו	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת רפאנו	חוזר ואומר עננו ומתחיל שוב ברכת רפאנו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת רפאנו	אומרה בשמע קולנו כיחיד המתפלל, וחותרם "העונה בעת צרה ושומע תפילה" ⁶² .
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת שומע תפילה	אומרה בכרכה בפני עצמה לאחר ברכת שים שלום
	לאחר שסיים חזרת הש"ץ	אינו חוזר
שכח היחיד ולא אמר עננו	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת שומע תפילה	אומרה (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקי נצור" לפני "יהיו לרצון" השני
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	אינו חוזר
אחר שאמר "בכל עת צרה וצוקה" לא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו'"	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	חותרם "שומע תפלה" ויצא ²
סיים "בא"י העונה לעמו ישראל"	תוך כדי דיבור	אומר "שומע תפלה"
	לאחרי כדי דיבור	חוזר ומתפלל ברכת שמע קולנו ²
אמר עננו בין גואל לרופא בברכה בפני עצמו כש"ץ	—	אינו חוזר ואומר בשמע קולנו

תפילת העמידה – ערבית, שחרית ומנחה (ונעילה) לא

בתשעה באב במנחה

טעות	נזכר/ה	הדין
שכה ולא אמר "נחם"	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ירושלים"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ותחזינה" ⁶³
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ועל כולם"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "הטוב שמך ולך נאה להודות"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "יהיו לרצון" השני
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	אינו חוזר
חתם "בונה ירושלים"	תוך כדי דיבור	חתם "מנחם ציון ובונה ירושלים"
	לאחרי כדי דיבור	אינו חוזר

בכל השנה

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר נחם	—	אינו חוזר

הערות

63. ואם אמרו קודם "את צמח" ובברכה בפני עצמה, לא היו הפסק ולא ברכה לבטלה.

הוספות של עשי"ת

טעות	זוכר/ה	הדין
שכח לומר שיר המעלות	קודם שהתחיל ברכת יוצר אור ולא ענה ברכו	אומר שיר המעלות
	לאחר שהתחיל ברכת יוצר אור ⁶⁴ או לאחר שענה ברכו	אינו מפסיק לאומרו ואומרו לאחר התפלה
שכח הש"ץ לומר שיר המעלות	לאחר קדיש	אינו מפסיק לאומרו בין קדיש לברכו ואומרו לאחר התפלה
שכח "זכרנו", "מי כמוך", "וכתוב", "ובספר"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומרם במקום שנוצר
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר
אמר "הא-ל"	קודם שאמר "הקדוש"	חותם "המלך הקדוש" ⁶⁵
אמר "הא-ל הקדוש" אמר "הא-ל הקדוש"	תוך כדי דיבור	חותם "המלך הקדוש"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לראש התפילה ⁶⁶ י"ג
	לאחר שהתחיל ברכה שלאחרי'	חוזר לראש התפילה י"ג
ספק אם חתם "המלך הקדוש"	תוך כדי דיבור	חותם "המלך הקדוש"
	לאחר כדי דיבור	חוזר לראש התפילה ⁶⁷
	לאחר שהתחיל ברכה שלאחרי'	חוזר לראש התפילה י"ג ⁶⁷

הערות

64. אפילו אמר רק תיבת "ברוך".
 65. אפילו שהיה יותר מכדי דיבור.
 66. ברה"ה במוסף - מתפלל תשע ברכות.
 במוצאי ר"ה ושבת תשובה - אומר שוב "אתה חוננתנו". בצום גדלי' במנחה (וה"ה בשחרית לש"ץ -) אומר שוב ענו. במנחת ערב יוה"כ ובתפילות יוה"כ - אומר שוב וידוי.⁶⁷
 67. אם יודע בוודאות שאמר כל הנוסח מ"לדור ודור כו' ובכך תן פחדך כו'" (וכש"כ כשהתפלל מתוך המחזור) אינו חוזר. אבל אם מסופק אם אמר כל הנוסח, חוזר.

בר"ה וביזה"ב

הדין	נזכר/ה	טעות
חוזר ואומר	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	שכח לומר "לדור ודור... ובכן תן פחדך וכו'"
חותם "המלך הקדוש" וממשיך "אתה בחרתנו"	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	

בחול

הדין	נזכר/ה	טעות
אומר "המלך המשפט"	תוך כדי דיבור	טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט"
אינו חוזר ⁶⁸	לאחר כדי דיבור	

בשבת תשובה

הדין	נזכר/ה	טעות
חוזר ל"המלך הקדוש"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	אמר "הא-ל הקדוש" בברכת מגן אבות
אינו חוזר	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	

לאחר יזה"ב

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט"	תוך כדי דיבור	אומר כתיקונו
	לאחרי כדי דיבור	אינו חוזר
אמר "זכרנו לחיים"	קודם שאמר "וכתבנו"	מפסיק מיד
	לאחר שאמר "וכתבנו"	גומר תפילתו, ומתפלל שוב בתורת נדבה
אמר "מי כמוך" או "המלך המשפט"	—	גומר תפילתו
אמר "וכתוב"	—	גומר תפילתו, ומתפלל שוב בתורת נדבה
אמר "ובספר"	קודם שאמר "ונכתב"	מפסיק מיד
	לאחר שאמר "ונכתב"	גומר תפילתו, ומתפלל שוב בתורת נדבה

תפילת העמידה – מוסף

בר"ה, יו"ט, ר"ה ויוה"כ

טעות	נזכר/ה	הדין
לא אמר פסוקי מוסף ⁶⁹	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ואומר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	אינו חוזר
אמר פסוקי חג אחר במקום פסוקי היום	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ויאמר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	חוזר ל"אתה בחרתנו" ⁷⁰
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ^{70 38}
התפלל ברכות אמצעיות של חול או שבת	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה אמצעית	פוסק מיד ומתחיל מוסף ⁷⁰
	קודם "יהיו לרצון השני"	ביו"ט ר"ה ויוה"כ ובר"ח וחוה"מ אם לא הגיע עדיין זמן מנחה: חוזר לתחלת ברכה אמצעית של מוסף
	קודם "יהיו לרצון השני"	{בר"ח וחוה"מ אם הגיע כבר זמן מנחה} מסיים התפילה ⁷¹
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	חוזר לראש התפילה ^{70 38 72}

הערות

69. והוא הדין אם אמר "ושעיר לכפר" במקום "ושני שעירים לכפר" בחג השבועות.
70. ובר"ה מתפלל תשע ברכות.
71. ועלתה לו למנחה. ויחזור ויתפלל מוסף.
72. ובר"ח אם הגיע כבר זמן מנחה, עלתה לו למנחה.

חוזר ל"ומפני חטאינו"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	התפלל תפלת יו"ט / ר"ה / יוה"כ ולא מוסף
ראש השנה {אם לא הגיע זמן עדיין זמן מנחה}: חוזר ל"אתה בחרתנו" ³⁸	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	
ראש השנה {אם הגיע כבר זמן מנחה}: מסיים התפלה	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	
ר"ה, יו"ט ויוה"כ: אומר קודם רצה "ונעשה לפניך בתמידי היום וקרבן מוסף"	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	
ראש השנה {אם לא הגיע זמן עדיין זמן מנחה}: חוזר ל"אתה בחרתנו" ³⁸	באמצע רצה	
ראש השנה {אם הגיע כבר זמן מנחה}: מסיים התפלה ³⁹	באמצע רצה	
ר"ה, יו"ט ויוה"כ: אומר "והשב העבודה לדביר ביתך ונעשה לפניך בתמידי היום וקרבן מוסף"	באמצע רצה	
בר"ה וחוה"מ וביו"ט ר"ה ויוה"כ אם לא הגיע עדיין זמן מנחה: חוזר לתחילת הברכה	לאחר שאמר "השם" בחתימת המחזיר שכינתו לציון	
ביו"ט ר"ה ויוה"כ אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה ⁴⁰	לאחר שאמר "השם" בחתימת המחזיר שכינתו לציון	
חוזר ומתפלל מוסף ^{38 73}	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	

בר"ח, יו"ט, ר"ה ויוז"ב שחל בשבת

הדין	נזכר/ה	טעות
חוזר ואומר כתיקונו	קודם שאמר "השם" בכתומת ברכה האמצעית	לא אמר פסוקי מוסף של שבת
אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום . . הזה": אינו חוזר	לאחר שאמר "השם" בכתומת ברכה האמצעית	
לא אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום . . הזה": אומר "למדני חוקיך" וחוזר לתחילת ברכה האמצעית	לאחר שאמר "השם" בכתומת ברכה האמצעית	
אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום . . הזה": אינו חוזר	קודם "יהיו לרצון" השני	
לא אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום . . הזה": חוזר לתחילת ברכה האמצעית	קודם "יהיו לרצון" השני	
אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום . . הזה": אינו חוזר	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	
לא אמר "ואת מוספי יום השבת הזה ויום . . הזה": חוזר לראש התפילה ³⁸	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	
אומר "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים / והזמנים / יום הזכרון / יום הכפורים"	תוך כדי דיבור	הזכיר שבת ור"ח / יו"ט / ר"ה / יוה"כ באמצע הברכה וחתם בשל שבת בלבד או בשל ר"ח / יו"ט / ר"ה / יוה"כ בלבד
אינו חוזר ⁵⁶	לאחר כדי דיבור	

בר"ה וזוה"ב

טעות	נזכר/ה	הדין
חתם "מקדש ישראל והזמנים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון / הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ל"אתה בחרתנו"
השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה	תוך כדי דיבור	אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון / הכפורים"
	לאחר כדי דיבור	אינו חוזר

בראש השנה

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר "ואת מוסף"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת מלכיות	חוזר ואומר כתיקונו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת מלכיות	אינו חוזר ^כ
השמיט חלק מהפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לומר הפסוקים
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה

חוזר לומר הפסוקים	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	השמיט כל הפסוקים במלכיות זכרונות או שופרות
{אם לא אמר "ככתוב בתורתך", "וכן כתוב בדברי קדשך", "וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים" "אלוקינו וכו"} חוזר לתחילת הברכה	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	
{אם אמר ³⁴ "ככתוב בתורתך", "וכן כתוב בדברי קדשך", "וכן נאמר ע"י עבדיך הנביאים" "אלוקינו וכו"} אינו חוזר	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	
חוזר ואומרם על הסדר	—	אמר מלכיות זכרונות ושופרות שלא על הסדר
חוזר לראש התפילה ³⁸	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁴⁰	התפלל ז' ברכות של מוסף והשמיט מלכיות זכרונות ושופרות

ברכת ההפטורה

ביו"ט (שחל בחול)

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר הנוסח של שבת ולא הזכיר ר"ה / יוה"כ	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אומר למדני חוקיך וחוזר לתחילת הברכה
	לאחר שסיים הברכה	חוזר לתחילת הברכה
הוסיף "ועל יום השבת הזה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון / הכפורים" ויצא ⁷⁵

ביו"ט שחל בשבת

טעות	נזכר/ה	הדין
אמר הנוסח של שבת ולא הזכיר יו"ט	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת הברכה
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	חותם "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון / הכפורים" ויצא
	לאחר שסיים הברכה	חוזר לתחילת הברכה

הערות

75. אבל אם חתם "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון / הכפורים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור-חוזר לתחילת הברכה.

75. אבל אם חתם "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון / הכפורים", אם נזכר תוך כדי דיבור - אומר "מקדש ישראל והזמנים

חוזר לתחילת הברכה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	לא הזכיר של שבת
חותם "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון / הכפורים" ויצא	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	
חוזר לתחילת הברכה	לאחר שסיים הברכה	
אומר "מקדש השבת וישראל והזמנים / ויום הזכרון / ויום הכפורים"	תוך כדי דיבור	הזכיר שבת וי"ט / ר"ה / יוה"כ באמצע הברכה וחתם בשל שבת בלבד או בשל י"ט / ר"ה / יוה"כ בלבד
חוזר לתחילת הברכה	לאחר כדי דיבור	

בראש השנה ויוה"כ

הדין	נזכר/ה	טעות
אומר "מקדש ישראל ויום הזכרון / הכפורים"	תוך כדי דיבור	חתם "מקדש ישראל והזמנים"
חוזר לתחילת הברכה	לאחר כדי דיבור	
אומר "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון / הכפורים"	תוך כדי דיבור	השמיט תיבות "מלך על כל הארץ" בחתימה
אינו חוזר	לאחר כדי דיבור	

הבדלה

טעות	נזכר/ה	הדין
לא הבדיל	לאחר שנטל ידיו ולפני ברכת המוציא	מבדיל מיד
	לאחר שבירך המוציא ⁷⁶	טועמו מיד ואח"כ מבדיל
	לאחר שאכל	מבדיל מיד
	למחר	במוצאי שבת : מבדיל מיד (עד יום שלישי) ⁷⁷
	למחר	במוצאי יו"ט, ר"ה ויוה"כ: אינו מבדיל ⁷⁸
אמר "המבדיל בין קדש לקדש"	תוך כדי דיבור	מתקן ואומר "המבדיל בין קודש לחול"
	לאחר כדי דיבור	שומע הבדלה מאחר ⁷⁸ יו"ט.

הערות

76. או "בורא מיני מזונות" על עוגה. ויאכל⁷⁷.
77. אם נזכר בליל ב' או ג' והוא יו"ט, ישמע קידוש מאחרים, ולא יטעום פרוסת המוציא עד שיבדיל על הכוס-בנוסח המבדיל בין קודש לחול-וישתה, ואח"כ יברך המוציא
78. באם אין לו אחר לשמוע ממנו הבדלה יחזור ויבדיל בעצמו. וחזור ומברך בורא פרי הגפן⁷⁸.

תוספת ביאור

ובסגנון אחר, שאין ההקפדה שיהא באותו מטבע ממש, וכדמוכח בכ"מ [ולדוגמא, באמר "מקדש ישראל והמועדים" במקום "והזמנים" (ראה בית השואבה דיני ערבית של יו"ט סי"ז. אצבע קטנה קש"ג סכ"ד סוס"ז)], אבל בשינוי שכזה גרע טפי. וראה שו"ת אבני זכרון סי"ה, עייש"ה.

אמנם, יתר על כן, מצינו בהשקו"ט בנוגע לר"ה כשאמר "מקדש ישראל והזמנים" ולא "יום הזכרון" - ראה בארוכה באות"ם.

ולהעיר מהאסתפקתא בגמ' (עירובין שם) בנוגע לאמירת זמן ברה"ו ויו"כ דלא איקרו רגלים. ובראשונים (מחז"ו שם. מעשה רוקח קמג. פי' ריבבין עירובין שם. פסקי רי"ד שם), דרגלים תרגומו זימנין, ור"ה אינו מן הזמנים ול"ש ברכת הזמן. אלא, דרבנן שוינהו כרגלים (תשו' ר"נ גאון - הובאה בראבי"ה ר"ה סתקל"ד. ועוד. וראה תשובות ופסקים חכמי אשכנז וצרפת סע"ב). וכן מצינו בכ"מ (שבה"ל סרפ"ו. הפרדס לרש"י הל' ר"ה. סידור רש"י סי' קעז. תניא רבתי סע"ג) במה שא"א "ברכת מועדין" ברה"ו, דר"ה לאו מן הזמנים הוא. ומזה מובן גם בנוגע ליו"כ. ואדרבה, כתבו (שם) שהמנהג הי' לומר "ברכת מועדין" ברה"ו, אבל ביו"כ לא. [וכנ"ל, שא"א יו"ט מקרא קודש ביו"כ, משא"כ ר"ה נקרא יו"ט, וכמש"א בנוסח התפלה (מס' סופרים שם ה"ה)]. ויומתק לפמש"כ בבחיי (בא יג, ד- הובא בהגש"פ עם לקו"ט ומנהגים ד"ה מקדש) במה שאומרים והזמנים ולא והמועדים, שתלוי בזמני תקופות השנה (משא"כ ברה"ו ויו"כ). [אבל ראה באור"א בכסא רחמים עמ"ס סופרים פי"ט ה"ז. יפ"ל ח"י אור"ח סתפ"ו. ועפ"י דא"ח - אוה"ת פינחס ע' אקצו. ושם, בנוגע לר"ה ויו"כ. פלח הרמון ויקרא ע' רמב. שם ע' רנב].

אלא שבשו"ע אדה"ז סתקפ"ב סי"י במה שאין אומרים "ברכת מועדין" לא הביא ד"ז שאינו מן הזמנים. ואדרבה, כת"ש בטעם שאין אומרים "מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון" לפי שלא ניתנו לשמחה, ומ' שמצ"ע

א. ע"פ קו"א לשו"ע אדה"ז סרס"ג סק"ג וסק"ד. [וראה גם בקונטרס באתרא דרב חו' ג הע' 45 ואילך. והארכנו בזה בכינוס תורה חוהמ"פ תשע"ט. וצע"ק מש"כ מפי השמועה בס' הרב אשכנזי].

ב. כבר שקו"ט במנהג נשים צדקניות לומר תחינות אחרי ההלכה והברכה לפני שנהנית מאור הנרות. ועכ"פ, רוב הסברות שנת' בזה שייכות גם בנדו"ד.

ג. בנוגע לר"ה - מצינו שר"ה נק' בשם יו"ט כדלקמן.

בנוגע ליוה"כ - נחלקו הפוסקים אם עליה לחזור או שיצאה ידי חובתה. ולמעשה, אינה חוזרת. וספק ברכות להקל. ובברכת הבית ח"ב שער מ"ה בשערי בינה ס"ק לו שלכתחילה הנוסח הוא להדליק נר של יו"ט.

[והנה, אף שלדעת אדה"ז סתפ"ז ס"ב (ועיי"ש ס"א במוסגר) בתפלה צריך להזכיר שם יו"ט זה, הרי בהדלקת נרות אין קפידא בדבר, וכבכל יו"ט. ולכאור' תלוי בשקו"ט אי יו"כ נק' יו"ט (ראה מס' סופרים פי"ט ה"ו שא"א יו"ט מקרא קודש. תו"כ פ"ח ה"ט. רמב"ם ריש הל' שביתת יו"ט. וצ"ע במגדל עוז שם פ"ו ה"טז. שו"ע אדה"ז סתרי" ס"ה. ועוד. ולהעיר מכס"מ תפלה פי"ה ה"ב. אבל בכמה גי' בכת"י מפורט שם יו"כ בפ"ע. ולהעיר מל' הרמב"ם שם פי"ג ה"ח והי"ד. וראה כס"מ שם). ובלשון בנ"א ודאי נק' יו"ט, וכבסיום מס' תענית, ובמכ"ש מעיו"כ. וראה רמ"א אור"ח סי' תקע ס"א. וראה הנסמן במועדי ישראל ימים נוראים סי' קצא. אנציי"ת ערך יוכ"פ. וש"נ. וסב"ל.

אלא, שגם אם נק' יו"ט - לכאור' ל"ש מחתימה בנוסח מקדש השבת ביו"ט, אף דאיקרי שבת, שה"ז משנה ממטבע שטבעו (ובח"י סתפ"ז סק"א הוסיף לפי שנתכוון לשבת. אבל אדה"ז שם השמיט דבריו. וגם בח"י היינו רק שמשויה"א לא יצא גם כשחזר בו תוכ"ד). אבל יש לחלק טובא, שהזכרת שבת לא משמע להו' לאינשי דקאי ביו"ט.

טייב סת"צ סק"ב. ועוד. ובחי' הריטב"א סוכה לח, א (הובא בבית מאיר סת"צ שם) בטעם שא"א "את יו"ט מק"ק" שלא לזלזל ביו"ט ממש כיון ששונים בשמותם. וצ"ל שהוא שם המושאל וכינוי, ולא עיקר שמו].

ואיך שיהי', הכרעת האחרונים לחזור בר"ה כשאומר מקדש ישראל והזמנים.

ועדיין יש מקום ספק בנוגע לנדוד, בנוסח "יום טוב". ועכ"פ, ר"ה נק' בשם יו"ט בנוסח התפלה (וראה לקוטי מהרי"ח שיש שא"א את יו"ט מק"ק בר"ה, אבל נמצא הוא בסידור רע"ג, ברמב"ם ועוד) וכן אומרים הרחמן הוא ינחילנו (ראה יוסף אומץ סתתקס"ו. נוהג כצאן יוסף ע' רסד. שעה"כ פ"ד סק"ד. ר"ד ליל ב' דר"ה תשכ"ט. מחזור השלם לר"ה. אבל ראה מנהגי חת"ס פ"ד בהערות סק"ג. נועם מגדים להפמ"ג לג, ב. אלא שטעמם כיון ש"א להתענות, ושאי"ב שמחה יתירה), משא"כ ביו"כ שלמעשה א"א את יו"ט מק"ק. ומסביר נראה שה"ז שינוי גמור.

ועדיין י"ל, דשאני בהדלקת נר שאין מעין המאורע מעכב (וילה"ע משלחן מנחם ח"ג ס"ע פג). ומה שהכרענו כהשיטות שאינה יוצאת בהדלקת נר של יו"ט כשאמרה "של שבת" – שאני התם שקילקה. (ראה קובץ אור השבת די ע' יט). ולהעיר ממג"א סרח"צ סק"ג. וילע"ע. והארנו בכע"ז בכינוס תורה חוהמ"פ תשע"ט].

ד. ספק ברכות להקל. שיש כאן ב' סיבות המחייבות הדלקת נרות ולא קילקה בברכתה. נתבאר בארוכה בכינוס תורה דחוהמ"פ תשע"ט.

ה. ולא יאמרנו בין ברכה (הגפן או ברכת קידוש) לטעימה מחשש הפסק. וראה שש"כ פנ"ב הערה פה. ובברכת הבית שמו" סייט ר"ל שאי"ב הפסק. אבל שוב חזר בו בלוח התיקון שבסו"ס. וכ"ה בשו"ת שבט הקהתי ח"ג ס' קי, ודלא כמ"ש שם ח"ה סער"ד.

ו. שהקידוש הפסק, כיון שאינו מענין הברכה שצריך לברך, ואינו בגדר קידוש כלל. ובקידוש על כוס מים והי' בדעתו לשתות יין – ראה מג"א סרע"א סק"ב ובשו"ע אדה"ז שם סכ"ח (ודלא כרעק"א שם בהגהות שם

הוא בגדר מועדים וזמנים. (ודלא כבלבוש שם ס"ח שא"א לפי שאינו מועד וחג. וכ"ה כבר בכל בו הל' ר"ה ס"ד: שלא מצינו בשום מקום שיהי' נק' ר"ה מועד. וכ"כ במט"מ תשצו. ושם (וכן בלבוש) שבדברי קבלה נק' חג, ומקרא מלא: בכסה ליום חגנו. וברד"ק הושע ב, יג בשם רס"ג דמועדה קאי גם על ר"ה ויו"כ. וראה העמק שאלה שאלתא טו סק"י. וראה שו"ת חסדי אבות ט"ז). ועפ"ז אתיא כדעת הראשונים שבאמת כתבו לומר ברכת מועדיך מה"ט, לפי שנק' מועד. ולדידן, הטעם כיון שלשון "ברכת מועדיך" שייך רק בג' רגלים, ולא מחמת שם מועד (ראה שו"ת עמק הלכה ח"ב סל"ט). וכדעת רב שר שלום (שהביאו ברא"ש ר"ה פ"ד ס"ד) ד"מועדי ה"י אכולהו קאי (וכ"ה בראב"ן עירובין שם). וכן מוכח בכ"מ (ראה ר"ה ד, ב. וראה טו"א שם ד"ה ראב"י. שם לב, א. וכן בסוטה מא, א. ערכין י, ב – צוין בראב"ן שם). ומ"מ, להלכה קייל"ן שאינו לא חג ולא רגל (רא"ש שם. אדה"ז סתקצ"ט). ויש לחלק בין מועד לחג ורגל, כפשוט. וראה בצרור החיים לרבינו חיים בר"ר שמואל הל' ר"ה בטעם שאומרים ותודיענו לפי שר"ה נק' יו"ט. [ומה שלא נת' כן בטעם שא"א חגים וזמנים לששון, מחמת ל' חג – י"ל בדוחק שהכוונה לבאר בעיקר בל' מועדים וזמנים]. אלא שלמעשה, מנהגנו שא"א גם פסוק אלה מועדי וגו' בקידוש. (ראה שו"ת עמק הלכה שם).

ולכאור' צ"ל בכ"ז בעין מ"ש במחז"ו שם, שאינו חשוב לא מועד ולא זמן לקרותן כן בעיקר השם, ואע"פ שכלולין הן כלל מועדות שבתורה וכו', מ"מ אינן חשובים זמן גמור לקרותם בעיקר השם לא מועד ולא זמן וכו' ואף מהטעם הזה אינו ראוי לקרותו חג, לומר בתפלה חגים וזמנים לששון וכו' שאין חותמין מקדש ישראל והזמנים וכו' למדת שאלו בלבד שם מובהק שלהם וזמן ומועד אבל לא הנותרים]. וכדוגמתו, שחזה"מ לא נק' יו"ט – ט"ז סתרת"ח סק"א. מג"א סת"צ סק"א. שו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ו. וכ"מ בריטב"א עירובין צו, א. שם מו"ק יט, א. ועוד. ועכ"ז מצינו לפעמים שנק' כן. וראה שו"ת הרשב"א ח"ה סרטי"ו. ט"ז סתנ"ב סק"ג. מג"א סת"ע. וראה פמ"ג בא"א שם. וראה ערך השולחן להגר"י

אם השני הפסק, אלא שיש לחלק דהתם אם נאמר שהוא הפסק יצטרך לברך אותה ברכה פעם שלישית. ועוד, דהתם דנים על ברכה השני' שתהא הפסק בין ברכה ראשונה לשתי', אבל בקידש על המים, השקו"ט על קידוש הראשון שתהא הפסק בין בפה"ג לשתי'. וראה אצלנו במקורות ועיונים שם בגוף השאלה), משא"כ בנדר"ד שבירך ברכה אחרת לחלוטין. ואף שאין סברא זו עיקר, המסקנא שוה. ול"ד למי שטעה בספה"ע שנתעסק בדבר שבירך עליו אלא שלא עלה כהוגן (ראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט סכ"ב), דהתם מיירי בברכת המצוות שנתעסק במצוה זו גופא. אבל כאן הטעם שאינו הפסק הוא לפי שקידוש הוא מענין בפה"ג, לפי שללא קידוש אסור בשתי', או שכך התקנה (וע"ד ברכות אחרות שמסדרים על הכוס כברכת הנר ובשמים ושהחיינו), ובנדר"ז אינו בגדר קידוש.

וכ"ה בנוגע לטעות בנוסח הברלה. ובפרט כשאומר "בין קדש לקדש" במקום "בין קדש לחול", "דהוא שקר" (כל' המג"א סרצ"ט סק"ט).

וראה בשו"ת שבה"ל ח"ח סקי"ח שמסתפק בטעה ואמר בין קדש לחול, שמא ההבדלה בין קדש לחול היא גם מענין הברכה, שהרי נמנית במנין ההבדלות. וראה עד"ז שש"כ פס"ב סכ"א. ויש להוסיף, שיסוד ההבדלה מצ"ע בין קדש לחול, אלא שטבעו חכמים לומר בדוקא בין קדש לקדש (ומה"ט יוצא יד"ח בשכח להבדיל במוצ"ש בהבדלת בין קדש לחול שבמוצאי יו"ט - ראה בלוז יומי לחג השבועות אשתקד (תשפ"ב) בהערה) ומ"מ כיון שלדינא לא יצא, לא חל עליו גדר הבדלה. ואף הם לא כתבו כך רק כמסתפקים. והבוחר יבחר.

ז. דומיא לברהמ"ז, שגם בשח באמצע אינו חוזר ומברך. וראה מש"כ לקמן גבי ברכת ההפטורה. ועד"ז הוא בתפלה, ראה להלן הע' ²⁰.

ח. שאין הקידוש הפסק כיון שהוא מענין הברכה שצריך לברך, ודומה קצת למי שטעה בספה"ע שנתעסק בדבר שבירך עליו אלא שלא עלה כהוגן - ראה שו"ע אדה"ז סתפ"ט סכ"ב. וראה עד"ז שו"ת שבה"ל ח"ח סקי"ח.

עה"ג. וראה הגהות רעק"א למג"א סרצ"ט סק"ו) - אין הקידוש הפסק, לפי ששם קידוש עלה, אלא שלא יצא יד"ח כיון שלא הי' על יין. ושור"ר כסברא זו באפיקי מגינים סכ"ה בביאורים סקט"ו שהחסרון הוא מצד אחר. אבל הכא פטומי מילי בעלמא נינהו ואינו בגדר קידוש. וראה כע"ז בשו"ע אדה"ז סרצ"ט ס"ט.

ופשוט שאין מקום לומר שכיון שלחד מ"ד א"צ לשתות הכוס בכוס ש"ב (רק שלא תהא נראית ברכת בפה"ג לבטלה) שוב אי"ז הפסק - חרא שג"ז בפלוגתא תליא. ועוד שבקידוש (בשונה משאר כוס ש"ב) ודאי חייב לשתות. ובלא"ה, כיון שבפועל שותה הרי זקוק הוא לברכת בפה"ג לפני'. ואין לומר דמאיא למי שטעה באמצע ברכת הקידוש שאינו הפסק, דהתם עלתה לו ברכה זו לקידוש, שאין שיחה בדברים אחרים פוסלת ברכת הקידוש, וממילא אהני לי' גם לגבי ברכת היין. אבל לשכל עיקר ברכתו היא לבטלה כבנדר"ד, ה"ז הפסק גמור ואינו מענין ברכת בפה"ג, וכברכה שלא בזמנה. וכאשר הארכנו בכ"ז וכי"ב במקורות ועיונים להל' יומית אות תרו. ואם נפשך לומר בסברא מחודשת שבבירך על המים אינו הפסק לפי שבפה"ג קידוש כחדא מילתא נינהו, וכחדא ברכתא - דבר שזקוק ליסוד ובית אב בראשונים וקשה לחדש כן ללא מקור, ובפרט שד"ז לא יועיל לגבי ברכת הנר על נר שלא שבת ובשמים של ע"ז, ראה מקורות ועיונים שם - ל"ש לומר כן כשאין הקידוש עולה לו, ורק בקידוש שאין פסולו בגופו אלא דבר אחר גרם לו שלא יעלה לו לחובה כיון שלא הי' על המים וכו', אבל כשעיקר הקידוש הוא שלא כמטבע שטבעו ה"ז כלל ברכה שלא בזמנה. ודומה למי שבירך שהחיינו באחש"פ - ראה מש"כ בקיצור דיני שכחה טעות שי"ל לקראת פסח השתא. וכן מי שבירכה שהחיינו בהדלקת נרות ובירכה עוד הפעם בקידוש - ראה מש"כ להלן הערה יא. וכן ראיתי שהעלה בקובץ אור ישראל חו' מא ע' סז (מטעם אחר). וי"ל גם בסגנון אחר, דשאני התם בקידוש על מים, שאותה ברכה בעצמה אינה יכולה להיות הפסק, וכל שתיקנו שיקדש אין הקידוש מהווה הפסק לגבי קידוש השני (וראה עד"ז בשש"כ פמ"ז הע' ריח בבירך ברכת היין ב"פ זאח"ז

קיצור דיני שכחה וזמנות

דחווה"פ תשע"ד וי"ל בקובץ "באתרא דרב" גליון ג.

טז. כדעת אדה"ז שהזכרת שם חג פלוני מעכבת. ונת' באורך בקובץ באתרא דרב חו' ו ס"ד ובהערות לשם. ואם הזכיר זמן מתן תורתנו ולא שם החג לא מהני. דפשוט שאי"ז ענינו של יום, וכדעת אדה"ז שתצ"ד שם, דלא כשלמי חגיגה ה' יו"ט דיני תפלת המועדות ס"ג סק"ב. ואפילו בפסח אם אמר זמן חרותנו מסתבר דלא יצא. וכש"כ יצא. וענינו של יום.

יז. א"צ להזכיר ראה אדה"ז סתפ"ז ס"ב שאצ"ל אתה בחרתנו. ומס' סופרים לא נזכר כלל וכן בנוסחאות קדומות אמרו "זמן שמחתנו" בכל המועדים. ובפרט בחג השבועות שאי"ז מענינו של יום לדעת שו"ת הריב"ש סצ"ו וכ"פ אדה"ז רס"י תצד. וכשקידשו ע"פ הרא"ה לא אמרו (לקו"ש ח"ג ע' 997) וכ"ה בעובר קו התאריך (שם ע' 1000).

יח. כ"כ בשיח מרדכי וייסמאן ס"ב ספ"ז. ובשש"כ פמ"ז הע' רז נסתפק.

יט. שבאמירת למדני חוקין לא יועיל כיון שג"ז הפסק.

כ. לפי שה"ז הפסק גמור. ועד כאן לא מצינו שטעות בברכה אינה בגדר הפסק, כי אם בבירור ברכה הנצרכת לו כעת, אלא שלא עלתה בידו, כגון בקידוש על היין ונמצא מים, ויין מוכן לפניו לשתותו, שאין ברכת הקידוש הפסק בין כפה"ג לשתית היין, אבל בנדוננו שא"צ לברך שהחיינו או לישב בסוכה שהרי כבר בירך, ה"ז הפסק. ואינו דומה למש"כ הט"ז או"ח ס"י קח סק"יב בדין הברידל בשתייהן יצא לפי שבאמת זמן הברידל הוא אלא שהוא שלא לצורך כיון שכבר הברידל, דשאני התם בדין הפסק בתפלה שהעיקר ששייך לתפלה, משא"כ בהפסק בין ברכה לאכילה. והוא דלא כשו"ת מנחת שלמה ח"א סי"ח. וכפי שהארכנו בכיו"ב במקורות ועיונים להל' יומית אות תרו.

כא. מוכרחני להאריך כאן, ובהקדים שדין הנז' הובא (בשינויים דלקמן) בבכור"י סתרל"ט סקמ"ט, והב"ד בכ"מ – במשנ"ב שם

שש"כ פס"ב סכ"א. ול"ד למי שבירך שהחיינו באחש"פ וכיו"ב – ראה הע"ז. אבל ראה קובץ אור ישראל חו' מא ע' סז. והבוחר יבחר.

ט. ראה בארוכה באות"ם לענין תפילה. ואין לומר שהזכרת יום הזכרון היא לעיכובא רק בתפלה, שאין מקור לחלק כן. ואף שבקידוש אמר פתיחת הברכה כדין, והרי י"א שאין חתימה מעכבת (משא"כ בתפלה שאין הברכה מתחלת בברוך), ואף שהוסיף וקלקל בחתימתו, אי"ז קלקל לפי שסו"ס ר"ה בכלל זמנים – הא אנן קייל"ן שגם החתימה מעכבת. וראה אצלנו בקובץ באתרא דרב גל' ג.

י. כש"כ מתפלה ראה בארוכה באות"ם.

יא. נתברר באריכות בקונטרס באתרא דרב חוברת ו – י"ל לחגה"ס תשפ"א.

יב. ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כא"ד.

יג. ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ט סי"א. וראה מג"א שם סק"ט.

יד. כ"כ בשו"ת הר צבי ח"א סי' קסו. וי"ל, שאינו דומה למש"כ במג"א סרצ"ט סק"ט ופסק כן אדה"ז שם סי"א, שבמבדיל הברידל מוצי"ש בליל יו"ט מברך בין קדש לחול, לפי שאמירת בין קדש לקדש הוא שקר, והארכנו מזה בקובץ באתרא דרב גל' ג) – דשאני הכא, שעיקר ההבדלה במוצ"ש בשרשו הוא בין שבת לחול, אלא שבהיות זומן הברידל הוא במוצאי יו"ט בעת הקידוש, תיקנו חכמים וטבעו מטבע "בין קדש לקדש" (ואם שינה מהמטבע לא יצא, כפי שהארכנו בקובץ שם), ובסגנון אחר, שיו"ט לגבי שבת מצ"ע נקרא חול, ומ"מ מחמת קדושתו תיקנו "בין קדש לקדש". אבל בנדו"ד שכסבר פקעה קדושת יו"ט, חזר הדין שחייב להברידל בין קדש לחול, מחמת עיקר חובת הברידל. (וראה עד"ז בקובץ האוצר גל' טז. שו"מ בשו"ת ויען דוד ח"א או"ח ספ"ד שהעלה ג"כ כן ומטעם אחר. והנלפענ"ד כתבנו). ולהעיר (אף שאינו דומה ממש) ממש"כ באגרות הרמ"ה בסופו, בטעם שאין מבדילין בין יו"ט לחבירו, דהבדלת מוצאי יו"ט סלקא לתרווייהו (ועיי"ש עוד אופן).

טו. נתבאר באריכות בכינוס תורה

מטר יכול לירד פסולה (וגם לר"ת. ואדרבה, מרא דהאי שמעתתא, שסוכה שאין גשמים יורדים לתוכה פסולה הוא ר"ת בעצמו) - י"ל דמיירי בסדין שהוא ארוג, וממילא גשמים יורדים לתוכו, אלא שיוורד בטפטוף ואינו מונע הישיבה. [ולהעיר שבחכמת שלמה סת"ל"ט ס"ה פ"י מטעם אחר, וכ"כ בספרו שו"ת האלף לך שלמה או"ח סשס"ו, דהמג"א מיירי שהגשמים הפסיקו לירד ורק שנוטף מהסכך. וראה צפע"נ סוכה פ"ו ה"ב]. ובשו"ת שבה"ל (ח"ד סנ"ו וח"ז ס"ו ס. וראה ח"י סצ"ג) השיא הדברים לכוננה אחרת. וצ"ע. (ומה שהביא שם בשבה"ל להוכיח דבריו ממה שהקשו ראשונים שר"ת יפרוס עור על הסוכה - המעיין בשו"ת מהר"ח או"ז קצד, יראה שקושייתו היא ש"יפרוס שטיחי עורות על שולחננו". אלא שקשה ליישב כפשוטו, דא"כ מאי שיאט"ו דש"י ר"ת בפירס סדין על הסכך. ובכל אופן, נראה שכונותו שעדיין גשמים יורדים למקום אחר בסוכה, ורק שניצול שלא תסרח מקפתו, עיי"ש בלשונו. ומתאים לדעת האחרונים שבכה"ג כשירה. ועצ"ע. וגם אם נפרש שלדברי מהר"ח או"ז בכיסוי בעור כשר כיון שאינו במסמרים ונסרים וכן שלפ"ז בסדין עראי מותר (ולהעיר כמעיי"ז בט"ז סת"ל"ה סק"ב, שגדיש מותר אף שאין מטר יורד לתוכו, שאינו דומה לבית. אבל ראה פמ"ג במ"ז שם) - הרי בדעת ר"ת עצמו אין הדבר מוכרח. ומשמעות שאר הראשונים וכ"פ אדה"ז, שגם כשהסכך מעובה אינו בגדר סוכה, והיינו שגם ללא מסמרים פסול. וראה או"ז ריש הל' סוכה ובהגמ"י" סוכה פ"ה סק"ט שגם במסמרים הטעם במצלת מן הגשמים, ולא משום דהוי קבע). ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ה סמ"ג מפרש שהישיבה תחת הסדין הוא חומרא בעלמא. ומחזורתא כדברינו. וש"מ כן בקובץ תשובות להגר"ש"א ח"ה ס"י קיז. ובבכור"י כת"ש, שעדיף לישב תחת הלעטי"ן, לפי שלדעת הרבה פוסקים יוצא יד"ח גם כשאין מטר יכול לירד. וראה שבה"ל שם. אבל אדה"ז (סת"ל"א ס"ה) הניחם אחרי הדלת, ופסק בסתמא שהסוכה פסולה].

ב. ועוד נתקשו לאידך, מדוע אצ"ל ברכת הזמן עוה"פ, שאא"פ לצאת יד"ח זמן כשאין כאן התעסקות בקיום המצוה. והאירכו בזה

סקמ"ח. בקצה המטה סתרכ"ה ס"ק קג. ועוד. ונתחבטו רבים בדבר זה מכמה טעמים: א. חדא שהרי לדעת ר"ת ודעמ"ו בפירס סדין להגן כשירה אם אינו מסייע בהכשר הסוכה, עכ"פ כשהסוכה קדמה לסדין, ודינו כפירס לנוי. והביא המחבר דעתו בשו"ע סתרכ"ט ס"ט בשם י"א. (ובלבד שם ס"ט משמע שהעיקר כדעה זו. וכ"כ בא"ר שם סק"ח. ועכ"פ מידי ספק לא יצא - ראה בכור"י שם סק"ד. משנ"ב שם בבה"ל ד"ה וי"א). ומכיון שלש"י ר"ת הסוכה כשרה מדוע מברך שוב לישב בסוכה.

ולכאו' מוכרח לומר, שכאן מיירי באופן שפסולה גם לר"ת, והיינו כשאינו מגין כעת מגשמים שכעת אינם יורדים, או"י דמיירי שאינו תוך ד"ט לסכך. ועוד ועיקר, דשאני התם שהוא דבר קבוע, ראה פנ"י סוכה ט, ב (בהחילוק בין סדין לאילן, שאינו בטל לסוכה). וראה גם מש"כ בח"א או"ח ס"י קנ סק"טו בטעם דשאני מתקרה. (אלא שכ"כ ליישב הקושיא מ"ש מאילן. והרי בר"ן י, א וכן בריטב"א כתבו לחלק שתלוי מה קדם. ולב"ח ולמהרלב"ח שאני סדין שנעשה לצורכו. ולדבריהם אין הכרח לחילוק הנו"). והרי כתב דמיירי בלעטי"ן, שהם משל עץ או ברזל - ראה בבכור"י סתרכ"ו סק"יב. (אבל להעיר משו"ת אבנ"א או"ח סתס"ז שגם לר"ת כיון שהסכך פסול מגין מפני הגשם ואין הכשר יכול להגן פסול גם לר"ת. וכ"כ עוד אחרונים. וראה קובץ קול התורה תשרי תשנ"ד). ואכן ראיתי למי שכתב, שלדעת הבכור"י כשהמכסה הוא עראי העשוי מבר, יחזור ויאכל יותר מכביצה, אבל לא יברך לישב בסוכה עוד פעם. ואיהו מיירי רק במכסה בגג. אמנם, לדעת אדה"ז ור"י תרכו כשמוכון להגין גם ממטר פסולה, וא"כ בלא"ה פסולה. [ונאילה"ק לפ"ז במש"כ המג"א שמוטב לפרוס הסדין כשיוורדים גשמים - שכונותו שיפרוס לשם צל. וכן מפורש בבכור"י סתרכ"ו שם שיסגור הלעטי"ן לשם סוכה. אבל בנדו"ד כשישב תחת המכסה שנפרסה מכבר לשם הגנה ממטר פסולה מעיקרא. ויל"פ הכי גם בדברי הבכור"י בנדוננו]. וגם פסולה מדין שסוכה שאין מטר יכול לירד לתוכה, שאי"ז סוכה אלא בית. [ומש"כ במג"א לפרוס הסדין, אף שכשאין

בשלמי תודה ס"י. אמרי יצחק מועדים ווייס ס"ג.

ג. כן הקשו, שלכאור לא יצא יד"ח קידוש שה"ז מהבב"ע ששותה יין ובקביעות חוץ לסוכה. וראה משברי ים גלגל החזור ח"א סנ"ו מש"כ ליישב בזה.

ד. ומה שחזור ומברך לישב בסוכה, אף שמיד אח"כ יושב בסוכה, ביארו בכמה אנפי: לפי שאין הסוכה מזומנת לפניו, או שכיון שהסוכה פסולה אין לברכה על מה לחול, וכעת אין ע"ז שם סוכה, או שמעשה האכילה הוא בגדר הפסק לפניו (אבל בכ"מ שבהתחיל לשתות יין, וראה שיש בו מים אינו הפסק). וכשי"כ כשהפסיק בדיבור. וראה שו"ת עצי הלבנון או"ח סכ"ה. מקראי קודש סכ"ו. עדות ביעקב סוסי' קכו. ועוד.

ובאמת, בשו"ת עמק התשובה ח"ג סנ"ד ואילך, יצא לחלוק על הני"ל וס"ל דדמיא לשוחט שנתבלה בידו שאינו חוזר ומברך. אבל אינו דומה לנדו"ד, דשאני התם שיודע שהברכה אינה חלה כשלא נמצאת כשירה אבל הכא חשב שהסוכה כשירה, והסיח דעתו מברכתו (וראה עמק התשובה שם סנ"ה. שו"ת קנין תורה ח"ב סי' קי. ועוד).

ה. והעיקר, שצ"ע, דלדבריו שמברך עוה"פ לישב בסוכה, לכאור ברכת לישב בסוכה הראשונה ה"ז הפסק בין ברכתו בפנה"ג לשתית הכוס. ובשלמא בנוגע לקידוש – קייל"ן שגם במפסיק בדיבור בין קידוש לטעימת הכוס אינו חוזר ומקדש. אלא, שבפשוטות ליכא לאקשוויי מידי, דהרי קאי התם כשנוכר אחרי שכבר שתה מהיין. וכלשונו: קודם שהתחיל לאכול. ואין להשיב הנעשה כבר. [ויש שר"ל בדעתו שאם לא התחיל לאכול עדיף שאין כאן הפסק, לפי שמעשה האכילה הוא ההפסק, או שבכגון דא עדיין לא חלה הברכה]. אבל בנוכר לפניו יל"ע. ומצינו בכ"מ שגם כששייך לברכה, ה"ז הפסק כשא"צ לאומרו כעת, אף אם לפי טעותו עליו לאומרו עכשיו. וראי' מוכחת ממש"כ בראשונים שברכת אשר נתן או מקדש השבת בקידוש היום ה"ז הפסק בין ברכה לשתית. והארכנו מזה במקורות ועיונים להל' יומית אות תרו.

ויותר נראה דדמיא לקידש על היין ונמצא מים, שאין הקידוש שבינתיים הפסק בין בפנה"ג לשתית, כיון שבאמת עליו לקדש כעת אלא שטעה שיש בידו יין. (משא"כ במברך ברכה שאינה ראוי' כעת בכלל – ראה להלן בלוח לילל שמע"צ בטעה ובירך לישב בסוכה בשמע"צ).

ו. ועוד להעיר, שמש"כ בבכור"י ובמשנ"ב וכו' שיאכל כזית – צ"ל שכזית לאו דוקא, שהרי השיעור הוא יותר מכביצה. וראה באו"א בקונטרס ירח איתנים (שפירא) ס"ה (ע' נא). ושם, דמיירי בלילה ראשונה דוקא, ומחד גיסא, כיון שאוכלו בסעודת קבע חייב בכל שהוא, ולאידך כיון שהוא לילה הראשונה חייב בכזית. ולכאורה אינו עולה יפה עם אדה"ז שמותר לאכול כזית בסוכה ולהשלים ולאכול כביצה מצומצמת חוץ לסוכה, אף שבפשוטות ה"ז תוך כדא"פ. אבל י"ל שבאוכל באותו מקום ה"ז חלק מסעודת קבע.

כב. ראה קצוה"ש סמ"ז סקי"ד. ונשאר בצ"ע. ולכאור מוכרח הוא לפמ"ש בהגה בשו"ע אדה"ז סי' קפח ס"ג. אבל פשוט שאינו חותם בר"ח וחיה"מ. ובקצוה"ש לא נחית לזה.

כג. ראה שו"ע אדה"ז סקפ"ח סי"ג-יד. סי' המנהגים ע' 360.

כד. סידור. ראה שעה"כ פל"ד סי"א. ולדעת רוב האחרונים – כ"ה גם בנוגע לנשים. ובפרט למש"כ אדה"ז סי' קפח ס"י שחיוב אכילת פת משום שמחה. וראה הגש"פ עם לקו"ט ד"ה מצה. ולענין חיוב שמחה אצל נשים – לרוה"פ חייבת בעצמה. וראה מש"כ אצלנו בלוח יומי בהערה, לענין גדר שמחת יו"ט בנשים. ואכ"מ.

כה. ככה"ח סתקצ"ז סק"ז ובקצוה"ש הערות למעשה ע' קיח ואילך שאינו חוזר. אבל סתימת הפוסקים ששתקו ול"כ כן משמע דלא ס"ל הכי. ובשו"ת אול"צ ח"ד פ"ו ס"ז כתב שחוזר כבכל שבתות השנה. ועיי"ש טעמו שכל ששתה מכוס קידוש גילה אדעתו שאינו מתענה. ועו"ל בזה דלא פלוג משאר שבתות. וראה שו"ת שבה"ל ח"א סי' קלט. קובץ שערי הוראה ח"ד. וכן מצינו במט"א

הצריך לאכול כשיעור סעודה), וא"כ יצטרך לחזור ולברך גם במעין ג'. ולאידך, עפ"ז מקום לומר שלא יחזור בשבח יעו"י בסעודה שלאחרי, לפי שכבר יצא סעודת יו"ט לפניו, וממילא לא עדיפא מס"ג בשבת שאינו חוזר. ושקו"ט בזה גם בכל שבת, בנוגע לקידושא רבה הנהוג אחרי מוסף שאוכלים מזונות לפני סעודת פת. [נמה שבפוסקים נזכר רק בס"ג שלא לחזור, דמיירי במי שכל אכילתו היא פת. ועוד, שבס"ג שאני, די"א דאי בעי לא אכיל אפילו מלחם שאין קובעים עליהן סעודה, וגם לא מעשה קדירה כ"א פירות וכיו"ב].

אבל בקצוה"ש סמ"ז בבדה"ש סק"ח כתב דהיינו רק בנתכוון לצאת בו יד"ח סעודה. וראה גם תורת חיים סופר סקפ"ח סק"ד. ברכת הבית שיי", כט. שלחן שלמה (להגרשו"א) סרפ"ט ס"א סק"ד.

איברא, דלכאו" צ"ע בדבר, דהא אנן קיילין שמצות אצ"כ בדרבנן (וממילא גם בלא ידע שהיום שבת או יו"ט או שאוכל פת יצא - ראה שו"ע אדה"ז סתע"ה סכ"ט). וגם למ"ד שמצ"כ בדרבנן, ובפרט במצות שמדברי קבלה, וכן למ"ד שעונג שבת עיקרו מה"ת (וכן שמחת יו"ט באכילת פת - ראה שו"ע אדה"ז סי' קפח שם), הרי יש בה הנאת הגוף, ובמצות התלויות באכילה יצא גם ללא כוונה. (וראה בית הלוי פ' תרומה ד"ה איתא במדרש. ושם כתב לחלק בין עונג שבת שכל שכוונתו לתענוג יצא, לשמחת יו"ט שלא יצא. אמנם לא נחית לדין מצ"כ, ומיירי רק מצד גוף הענין שאין כוונתו לשם מצוה. כן צ"ב במש"כ שביו"ט לא כתיב עונג. ואולי כוונתו רק בלישנא דקרא. אבל ראה שו"ת כת"ס או"ח סל"ט ד"ה וע"פ דברינו, שכתב שבאוכל בשבת לשם אכילה גסה לא יצא כלל. (וראה גם שם סוסי" קז. אבל התם מיירי לענין מצות אנשים מלומדה ולא מצד חובת המצוה. וראה גם שם סע"ח). וכ"כ בשו"ת פרי השדה ח"ב סי' ס סק"ה ד"ה והנה. ולהעיר מערוה"ש סרצ"א ס"ו). ויש שתירצו, שה"ז כהיפך כוונה, ומעשיו מוכיחים שאינו רוצה לצאת, שאינו לוקח לח"מ וכו' (אף שיש המהדרים גם בזה, כנ"ל). ועצ"ב להסוברים שבמצוות שעיקרן התוצאה, גם בכוונה הפכית, יצא יד"ח - ראה גם לקו"ש חיי"ט ע' 203.

סתר"ד ט"ו, והובא במשנ"ב שם סק"ב שהמתענה תענית חלום בש"ש א"צ למיתב תענית לתעניתו. וראה מט"א סתקפ"ג ס"ג (אפי' בר"ה שחל בשבת). ולהעיר ממשמעות ל' אדה"ז בשו"ע סקפ"ח ס"י שבר"ה אין חיוב לאכול פת. ולפ"ז, שאני ר"ה (דלא רק שיש מתירין להתענות, דגם לדינא מותר לאכול פירות), משא"כ בשבת שחייב לאכול פת. (אבל יל"פ באו"א שם, דקאי אכולהו חוץ מר"ה. וראה שו"ע אדה"ז סתקכ"ט ס"ו). וראה בפסקי חמודי דניאל למג"א סי' קפח סק"ז, בדעת המג"א. וגם להמתירים להתענות בש"ת, לכאו" אי"ז מצוה כבר"ה, כ"א מצד דין תשובה, וע"ד תענית חלום. ועו"ל, שאף שגם דברי המתירים להתענות בר"ה אינם עיקר, מ"מ יש לחוש לדבריהם עכ"פ לענין ברכה לבטלה, אבל דעת הסוברים להתענות בשבת שובה היא מיעוטא דמיעוטא, וכמו שתמה הרא"ש (סוף מס' ר"ה) על דעת רב נטרונאי גאון שהתיר להתענות בשבת שובה ואסר בר"ה. ועפמ"ש כפמ"ג סרצ"ב בא"א סק"א, שבר"ה שחל בשבת אסור בתענית בשבת לכו"ע (ותענית חלום בר"ה שחל בשבת שאני, לפי שהראו לו מן השמים שתעניתו חביב, עיי"ש בפמ"ג). ואכ"מ.

כו. כבשח באמצע ברכת המזון שחוזר למקום שפסק. ועד"ז כתב בקצוה"ש סמ"ז סקכ"ה מטעם אחר, עיי"ש.

כז. וראה חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

כח. שבדלית ברירה יש לסמוך על האומרים דבדיעבד מהני להוציא יד"ח, אף שהעיקר כדעה דלא מהני - ראה שו"ע אדה"ז סי' קסז סי"ז.

כט. ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב (פורים) ח"ג סי' ג.

ל. שהזכרת חנוכה ופורים אינה חובה כלל בברכת המזון.

לא. נתקשו רבים בכגון דא, דכיון שלכמה ראשונים יוצא יד"ח סעודת שבת ויו"ט במיני תרגימא (וכ"כ מהרי"ל בהגה על שו"ע אדה"ז סי' קפח ס"י, בנוגע למיני לחמים שאין קובעים עליהם סעודה שאדה"ז חזר בו בסוף ימיו ולא

קיצור דיני שכחה וזמנות

אח"כ, והדר דינא כסעודת הרשות. משא"כ באין דעתו לאכול פת עוד, שמוכרה לאכול עתה. ואף שזה גופא תלוי ברצונו, אם יאכל פת אח"כ או לא, דנים רק על ההווה אם מוכרה באכילתו עתה או לא, דאלת"ה הרי גם כל עיקר המצוה תלוי בדעת האדם, שכשאינו עונג עבורו פטור, וכן מותר להתענות תענית חלום בשבת (וראה שו"ע אדה"ז סתצ"ה בקו"א סק"ה). ועכצ"ל, שכיון שעונג הוא לו, ורצונו ודעתו לאכול פת, אי"ז בגדר "אי בעי לא אכיל". אמנם, בחי' תלמיד הרשב"א פסחים ק"א, א, כתב שאף שא"צ לאכול סעודה ראשונה בלילה, כיון שעלתה לו לחובתו ונפטרה מחמתה חזור. אבל אין לה"ר מזה, דהתם שאני שאכלה לחובתו.

נ"יש שכתבו להסתפק בד"ז מטעם אחר שכיון שנחלקו הדעות בגדר פהב"כ, שמא דינה כפת וחזור (וכמוכח, ד"ז שייך רק בדבר שהוא ספק לחם גמור). אבל אינו, שהרי לפ"ז מצריכים אנו שיחזור מעי"ג, וה"ז תרתי דסתרי לומר שדינו כפת, ושיחזור ויברך מעי"ג ולא ברהמ"ז. ורק בסעודה שלאחר"י בשכח להזכיר שייך לומר שמא יצא יד"ח בסעודה שלפני" מחמת הספק שדינה כפת ולא יחזור לברך. אמנם, באם הוא תוך שיעור עיכול לאכילת פהב"כ, י"ל שבלא"ה צריך לחזור, שהרי אנן קייל"ן שלא יצא חובת ברהמ"ז בברכת מעי"ג (ואכ"מ), וממנ"פ אם אין דינה כפת לא קיים מצות סעודה (למ"ד שצ"ל פת דייקא), וחזור מחמת סעודה זו, ואם דינה כפת עדיין מוטלת חובת ברהמ"ז עליו.

ועוד להעיר בגוף הענין, שבלא"ה מקום לומר שלא יחזור בשכח מעין המאורע בברכת מעי"ג, שהרי י"א שא"צ להזכיר מעין המאורע במעי"ג. אמנם, לאו כו"ע מודו בהכי. ובנתכוון לשם מצות סעודה שויו"ט נראה שלמסקנת אדה"ז צריך לחזור גם בברכת מעי"ג. וראה פמ"ג סי' קפח בא"א סק"ט. שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי"ד. קצוה"ש שם.]

עוד יל"ע מטעם אחר, שבאינו אוכל בזמן הסעודה, תו אין דינה כס"ג (ראה מח"ב סרצ"א סק"ד. משנ"ב שם סק"ו. אבל ראה פמ"ג סי' קפח בא"א סק"ט. משנ"ב שם סק"כ. ולכא"ו סותר ד"ע, ומזכה שטרא לבי

ן ולהעיר מדוגמתו דקיל"ן שיצא יד"ח קידוש בתפלה אף שלא נתכוון לכך, ואדרבה דעתו ורצונו לקדש אח"כ על הכוס. ודלא כמאן דס"ל שאינו יוצא בתפלה לפי שמצ"כ, ובפרט שכל אדם דעתו לקיים המצוה כתקנת חז"ל על הכוס - ראה תוס"ש סרע"א סק"ג, הב"ד במנוה"ט שם בקנה"מ סק"א, ובהגהות רעק"א או"ח סרע"ג לט"ז סק"ב. שו"ת חת"ס או"ח סט"ו. שם סי"ז. סכ"א. הגהותיו לשו"ע או"ח סרע"א למג"א סק"ט. שו"ת שו"מ חמישאה סי"ז. משנ"ב סרע"א סק"ב. ועוד. וצ"ל, דבכוונה לתפלה סגי, שסו"ס מתכוונים להזכיר שבת - ראה מחה"ש סרע"א סק"ב. ישוע"י שם סק"ב. שו"ת ר"י מסלוצק סי"ז. מהר"ם שיק מצוה לא. ועוד. ועוד איכא בגווה שי"א עיקר המצוה לקדש בשניהם בתפלה ועל הכוס - ראה בה"ג ריש הלי' קידוש. פנ"י צל"ח וראש יוסף ברכות לג, א. קצוה"ש סע"ט בבדה"ש סק"א. ומצינו כה"ג במג"א סתרצ"ה סק"ט שבאכל סעודה אחת בפורים אינו חוזר בשכח להזכיר ועה"נ, לפי שכבר יצא יד"ח סעודת פורים. וכ"ה בט"ז סתרצ"ג סק"ב. ובאמת, בסעודת פורים חמיר טפי, שלפמ"ג סתרצ"ה במ"ז סק"א בעי כוונה זכר לנס. וגם בזה, ה"ז ע"ד היפוך כוונה, שעיקר הסעודה כדבעי הוא אח"כ אחרי מנחה. ונראה, דשאני פורים שאין כאן כוונה שלא לצאת לפי שרוצה לצאת גם בראשונה, שמצוה להרבות בסעודת פורים. אבל בסעודת שבת רצונו רק לקיים קידוש במקום סעודה, שבזה גם רביעית יין מועיל, ולא לשם מצות סעודת שבת.

עוד ראיתי למיסבר סברא, שלא יצא גדר סעודה ללא בשר, וממילא רק סעודת פת נחשבת כסעודת שבת (ראה פשט ועינין ברכות מט, ב). או כלך לדרך זה, שהכל כסעודה אחת דמיא (שו"ת תשוה"נ להנ"ל ח"ה סע"ט). ודבריהם מחודשים, ואין להם בית אב ומשענת חזקה בפוסקים. ונפשוט לדידי ולדכוותי שגמר הסעודה לענין זה תלוי בברכה אחרונה או בשיעור עיכול כשכבר אינו יכול לברך, דאלת"ה, נימא שיצא ס"ג גם באמצע סעודה שני' כשאוכל מיני תרגימא בסוף הסעודה.]

ונ"ל בפשיטות בטעמא דמילתא שבאינו מתכוון לשם סעודה אינו חוזר, כיון דאי בעי לא אכיל כיסנין עתה, שהרי בדעתו לאכול פת

במנות, וכ"ה בט"ז שם סק"ה, ודאי אינה בגדר ס"ג). ומעולם לא שמענו שזיהרו בזה. ועכצ"ל כנ"ל, כיון שדעתם בעת הקידוש לאכול סעודת פת אח"כ.

לב. מג"א סר"ח, סק"ז. משנ"ב שם סקנ"ח. כפה"ח שם סקס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין השוכח ועל הניסים ס"ט.

לג. ראה שו"ת באתרא דרב סי' טו"פו.

לד. יש בזה ספק אם חוזר ומברך על הגפן, ואפרש שיחתי: בלוח ברה"נ פ"א הי"ז, ש"א שתמרים ויין נפטרים בברכת על המח"י. אבל בסדר ברה"נ פ"א הי"ח השמיטו רבינו. ופשוט שלי"ש לפרש כאן שהשמיטו לפי שאינו מצוי (כבפרטים אחרים שהשמיט בסדר שם - ראה קצוה"ש סי' ס בבדה"ש סק"ט, והועתק בתורת מנחם לסדר ברה"נ פ"א הי"ז. ועוד כיו"ב). ולהעיר שגם במשנ"ב השמיט ד"ז. ולפלא שבקצוה"ש סי' ס סוס"ו העתיק ד"ז לדינא, ולא העיר כלל שהשמיטו אדה"ז בסדר ברה"נ.

ומריש הו"א שבכלל מאתים מנה, והשמיטו רבינו לפי שמוכח הוא מדין ברהמ"ז, וכפי שמצינו בלבוש סר"ח סי"ז דפשיטא ל"י טפי שיצא בעל המח"י, והוסיף ולא עוד אלא אפי" אמר ברהמ"ז יצא. (אלא שהלבוש כ"כ לפי דרכו, שהכל תלוי אם הוא שבח יתירה, יעו"ש). וכמ"פ מצינו כן בפוסקים שהשמיטו דין מסויים לאהבת הקיצור כיון שמוכח מדין אחר כיו"ב. אבל דוחק גדול לומר כן, שהרי במחלוקת שנוי הדבר, ובלוח גופא הביא כן רק בשם י"א, ואיך יודע הדבר להבין דבר מתוך דבר כשלא נזכר להדיא.

ולכאורה י"ל, דה"ט לפי שלמסקנא הכריע לדינא כדעת הט"ז סר"ח סקט"ז שלא יצא רק בברכת המזון שנוכח בהם "הזן", משא"כ בעל המח"י ששם "מזונות" לא נזכר שם. (ראה בדעתו בפמ"ג שם במ"ז. מאמ"ר סקל"ה. הגהות ועק"א בהוצאת הדרת קודש ונדפס גם בשו"ת ועק"א מכת"י סי"ב. אבל איהו ס"ל שגם להט"ז אפשר דיין שאני מתמרים. ולהעיר מראל"צ ברכות לה, א, שהאר"י הוכיח שגם בברהמ"ז יצא רק איין ולא אתמרים. אבל בפמ"ג מפורש דהט"ז קאי גם ביין. ומסברא אפ"ל גם לאידך גיסא דיין גרע טפי, דסעידי

תרי). איברא, הכא קיימינן באוכל אחר חצות, וה"ז זמן ס"ג.

והנה, למש"כ בלקו"ש חט"ז ע' 284 הע' 7, במנהג אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שבאכילת מזונות אחרי קידושא רבה, אוכלים ס"ג לפני ס"ב (וכנראה לא ס"ל שהוא ע"פ מהרי"ל הנ"ל בשם אדה"ז, חדא דהתם מיירי רק במיני לחמים שאין קב"ס, והמנהג גם לאכול מעשה קדרה וכיו"ב. ועוד, שלפ"ז נמצא שדוקא בס"ג הידר לאכול פת ולא בס"ב, וד"ז רחוק מהסברא. ובפרט, שהמנהג אצלנו בס"ג בטעמת איזה דבר ולא בפת), שוב אינו חוזר בשכח להזכיר כשאוכל פהב"כ שבקידוש לפי שדינה כס"ג. אלא שביו"ט ל"ש לומר כן שאין חובת ס"ג. (ובכלל, מקום לומר שמש"כ מהרי"ל בשם אדה"ז קאי רק לענין עונג שבת ולא לענין שמחת יו"ט. אבל לא מסתבר לחלק בהכי. וסתימת דבריו דקאי על תרווייהו).

ולמעשה מצינו שכן הכרעת הפוסקים, שרק במי שלא הי' לו פת לס"ב ואכל פהב"כ כתבו שלא יחזור בס"ג, וטעמם שהי' בדעתו שלא לאכול פת ונתכוון לצאת בזה. (ראה שו"ת דברי דוד מילדולה ספ"ו, הבי"ד בעיקרי הד"ט סי"ג סי"ד, ובבית מנוחה דיני ס"ג ס"ג, ובחסל"א סרצ"א סק"א. והובא לדינא בכה"ח סי' קפח סק"מ. אר"ח ספינקא שם סק"א. תורת חיים סופר שם. ברכת הבית שם. קצוה"ש שם. ולהעיר, שבדברי דוד לא מיירי בפהב"כ דייקא). אבל בלא"ה נקטינן שכיון שבדעתו לאכול פת אח"כ חוזר בסעודת פת ולא בסעודת פהב"כ. (אבל ראה שיורי טהרה מע' ב סקנ"ב, ובספרו יוקח נא סתרצ"ג סק"ה שלא חילק בין נתכוון לסעודה או לא. וחולק על מח"ב הנ"ל. ואין דבריו מכריעים).

ולכאו" נפק"מ לפ"ז בשבעת ימי המשתה, דקילין שבס"ג א"צ פנים חדשות (אא"כ לאלו שהכריעו כהדעה שגם בס"ג א"צ פ"ח ואפי' ללא דרשה. ואכ"מ), שאם אכלו בקידושא רבה אחרי התפלה נצריך פנים חדשות בסעודה שלאחמ"כ אח"כ כדין ס"ג (שהרי בטעם שאין מברכים ז"ב בס"ג ללא פ"ח, כיון שאינה עיקר כ"כ - שו"ת מהר"י ווייל סי' קטו. ב"י אה"ע סס"ב. אבל לפמש"כ בב"ח שם לפי שבס"ג אין דרך להרבות

קיצור דיני שכחה וזמנות

ולא זיין. וראה ח"י הצ"צ ברכות פ"ו אות ג (ז), א). וראה קובץ בית ועד לחכמים (שע"י בית הועד דביהמ"ד ערוך לנר), ח'ו ע' 82 ואילך בדעת הרשב"א).

ונמצינו כסברא זו לחלק בין נוסח ברהמ"ז לנוסח על המח"י, אבל לא ידך גיסא, בריטב"א ברכות יב, א, שכתב שרק בתמרים יצא בשלש ברכות, אבל בשאר מינים לא יצא, ד"לא אמרינן מעין שלש לא עדיף משלש, דכיון דשאר פירות לא זייני מברך עלייהו"על הארץ ועל המזון" [כנראה כך נוסחו במעין שלש על הפירות (שהרי במיני דגן ל"ש לומר דלא זייני)] - ולא "מכין מזון לכל בריותיו" עכ"ל. ואף שצ"ב החילוק והסברא, מוכח דס"ל לחלק מחמת נוסח הברכות. ולהעיר גם מהחילוק בכ"מ בין "מזון" ל"זון" (ראה ברכות לה, ב. ולכמה דעות אינו יוצא אפי' על תמרים ויין בברכת במ"מ. וראה קר"א ברכות רפ"ו ד"ה נחזור לראשונות. העו"ב ה"ל ברכה"נ (כולל צ"צ) ח"ב ס"י קעד סקמ"ג (ע' 148)). אבל בשטמ"ק (ברכה משולשת) שם הנוסח הוא באו"א "לא מברך עלייהו על הארץ ועל המזון ולא מכין מזון וכו'", וגי' זו מובנת יותר, וא"צ לחדש בנוסח מעין שלש. ולהעיר, שבלוח מספק"ל לאדה"ז גם בבירך ברהמ"ז על מיני מזונות אם יצא. אבל בסדר הכריע בפשיטות שיצא, דלא שנא לי' בין מעין שלש לשלש ברכות].

וכבר כתבו לבאר, ש"מח"י היינו רק דבר שעליו יחי' האדם כמיני דגן, וגם לי' "כלכלה" קאי אצרכי האדם בכלל ולא דוקא מידי דזיין. ובפרט לנוסח (אדה"ז) שאין חותמים על הכלכלה. וראה גם שו"ת מהר"י לבית הלוי כלל ה סמ"ז, והובא גם בקדושה וברכה (לבעל סמיכת חכמים) ברכות יב, א שכתב גם הוא (בין הדברים) בטעם שפירש"י (ברכות שם ד"ה היינו בעיין) דקאי לענין ברכה אחרונה, דלישנא דהזן ומפרנס מועיל גם לתמרים. ובמכתב לחזקי' בחי' לברכות שם, הבי"ד מהר"י הלוי, וכתב עלה דלא תיקשי עליו דלא נקט דקאי במעין שלש, לפי שכל הפוסקים ביארו דין זה בברהמ"ז.

וכ"כ במלבושי יו"ט שם סק"א שלא יצא רק בברכת המזון או הזן. וראה א"י שם סקכ"ו

שמדברי רבינו יונה (ברכות ה, א - בדפי הרי"ף) משמע שלא יצא (אף שדחה הרא"י, והו"ע ס"ל לדינא דיצא. ומה שהביא כן מפירש"י על הרי"ף - הרי הביא שוברו בצדו, שלא נודע אם ראוי לסמוך עליו. וכ"ה ביד מלאכי כלל רש"י ס"ה. ובכ"מ - נסמנו במתנת ידו על יד מלאכי הוצאת מכן ירושלים. וראה לקו"ש חיי"ט ע' 129 הע' 8. ולאחרונה הוכיחו שבד"כ הוא לר"י וזסלין מגדולי חכמי אשכנז. ומש"כ בחכמת שלמה למהרש"ל ברכות שם, לדייק מל' רש"י שם שנקט בל' "ברכת הלחם" - כבר העירו שבפירש"י ברכות יח, א (ד"ה ויין) נקט כי האי לישנא וקאי אברהמ"ז). ולהעיר שכן מצינו גם לכמה ראשונים שפי' בגמרא שבירך ברכת המזון על התמרים כרבינו יונה (ראה מלחמות פסחים כד, א. רא"ש ברכות פ"א ס"ד. תר"י ברכות יב, א. רי"ז נט"ז ח"ב. מאירי מכתם ומאורות ברכות שם. ועוד. ולהעיר גם מד' הרא"ש ברכות פ"ו ס"ז לגבי דברים הבאים בתוך הסעודה שברהמ"ז פוטר כל מילי דזיין "דעדיף טפי ממעין שלש לפוטרין"). וכבר כתב בישוע"י שם סק"י שמסתימת לשון הקדמונים לא נראה כן [וכנ"ל מד' המכתב לחזקי' שכל הפוסקים ביארו דין זה בברהמ"ז]. ועיי"ש שהכריע שלא יצא, עיי"ש טעמו באו"א, שבעל המח"י ה"ז בגדר שינוי מטבע.

וכ"כ לדינא בפתחי עולם סקל"ו. (וראה בדברות מרדכי שפירא סוסי' ח שהוכיח בדעת המשנ"ב סר"ח בבה"ל לסי"ח ד"ה מספק, וכן בדעת החי"א כלל נ ס"כ, שלא יצא. ולהעיר שמש"כ במשנ"ב סר"ט סק"ו דמחי' נמי מזון הוא - אינו סותר, דהתם מיירי בברכה אחרונה על הלחם וסיים ובירך הזן, ור"ל שתיבות על המח"י בתחילת הברכה אינן סותרין להברכה, יעו"ש. ותו, דאיכא לפרושי בדבריו שגם חזר ותיקן תחילת הברכה שתהא כהוגן).

[ולכאורה י"ל גם באו"א, שבמברך ברכת המזון שאני, שכיון שברכתם מעין שלש יוצא גם בשלש ברכות, וכיון דאינהו נמי זייני מתאימה הברכה גם להם. אבל על המח"י ברכה אחרת היא, ותיקוהו רק על דגן ולא על תמרים ויין. (וכעיי"ז כתב בישוע"י שם, באו"א קצת). ובפרט לסברת הרא"צ ברכות לה, א שלחם שבתורה קאי על כל מידי דזיין,

ודגים, ונקט בל' "שמשביעים קצת", שלדבריו החילוק בין תמרים ויין לשאר מינים לענין ברכת הזן הוא שהם משביעים יותר, ומ"מ, אינו מועיל לענין "מחיי", דקאי רק על מין דגן.

ובנדוד' דפרט, שיש לברכה מקום לחול על המזונות, בלא"ה י"א שלא יצא לכו"ע. אבל יש חולקים גם בזה. וראה אצלנו במקורות ועיונים להל' יומית אות תלח. ועוד שקו"ט כיון שלא נתכוון להדיא לפטור יין בברכתו, אף שבברכת הזן על תמרים ויין ל"כ אדה"ז שצריך להתכוון לכך.

[ויש שכתבו לקשר ד"ז בהפלוגתא אם בברכה אחרונה מהני כוונה לפטור רק מין אחד - ראה פמ"ג בא"א סר"ז בא"א סק"א. פתיחה כוללת להל' ברכות אות י, ד"ה מריש. הפלאה בברכות מד, ב. שרות שער אשר קובו ס"ד. רב פעלים ח"ב או"ח סל"ב. אר"צ ס' ק. הר צבי או"ח ח"א סצ"ו. ועוד. וכבר העירו מס' הבתים שערי ברכות ש"ט ס"ב בשם הראב"ד דמהני כוונה שלא לפטור. וכבר העירו ממג"א ס' קצ סק"ג וש"ע אדה"ז שם ס"ז, בטעה ובירך ברכה אחרונה ודעתו לשתות עוד, שאי"ז סילוק. אמנם, גם להסברא דלא מהני, שאני הכא שאי"ז ברכתו הראוי, והכי מוכח בפמ"ג שם גופא].

(והנה, מאן דס"ל הכי ה"ר מברכת על הגפן על יין הבדלה שאינו נפטר בברהמ"ז על פתו (שו"ע או"ח סרצ"ט ס"ח). וכ"ה להדיא בביהגרא"א ס' קעד סק"א שרק בבירך להדיא על היין לחוד או נתכוון לכך. וכ"כ במשנ"ב ס' קצז בשעה"צ סק"ג. ולענין תמרים - ראה אהעו"ז סר"ח ס"ז, הובא בבה"ל שם ד"ה והי. אבל דעת אדה"ז גם ביין הבדלה שברהמ"ז פוטרת (ראה ס' קעד ס"ו. סדר ברה"נ פ"ד ס"ב. וגם בשו"ע הנ"ל - מקום לדחוק דמירי שלא בירך ברהמ"ז עדיין ור"ל רק שיברך ללא כוס). וראה גם כה"ח סרצ"ט סקמ"ז. שם ס' קעד סקל"ז. וראה בירורי ברכות מיר ע' שסה ואילך.

ונראה שמקום לחלק בין תמרים ויין בברכת הזן - ולפ"ז גם בעל המח"י להסוברים כן - דהיינו הך לפי שהוא מידי דזיין, שכיין שבלא"ה מברך ברהמ"ז מועילה לו לכל מידי

ושייך ברהמ"ז מה"ת ע"ז. אלא שד"ז נסתר מזה שיצא גם בברכת הזן לחוד].

ולהוסיף, שגם בלוח כ"כ רק בשם י"א וספוקי מספק"ל בד"ז, ומשמע שם שהוא רק בגדר "טוב לחוש בספק ברכות". ושפיר אפ"ל שבסדר ברה"נ חזר והכריע במוחלט שלא יצא, ומה גם שבהקדמה לסדר ברה"נ כתב אדה"ז שבסדר נטה ממש"כ בלוח ע"פ דעת אחרונים, בהתאם למה שמצינו בספרי הקדמונים. וכיון שכל הראשונים פירשו כסוגיין דקאי בברהמ"ז דייקא, ולא בעל המח"י, הכריע כן. וראה א"ר שם סק"ג שגם הוא סיים בצ"ע. וראה גם בא"א מבוטשאטש סוסי"ר ח.

כמו"כ מצינו בדין האוכל דייסא בשר ודגים ואמר על המח"י, ששינה אדה"ז לשונו בסדר ברה"נ מבלוח, שבלוח כתב ש"בשר ודגים ושאר מיני לפתן אע"פ שזנים ומשביעים אינן בכלל מח"י כמו תמרים ויין", ואילו בסדר הי"ח שינה וכתב "בשר ודגים אע"פ שמשביעין קצת אינן בכלל מח"י". ונראה, דהא בהא תליא, והכל תלוי בהבנת ד' הטור באכל מיני לפתן, דקס"ד דהטור שברכת על המח"י פוטרתו דאף הוא זיין, אלא שהביא שאביו הרא"ש לא הודה לדבריו. ולדעת הב"י כוונתו דאע"ג דזיין לא סעיד. והקשה הב"ח מזה שברהמ"ז פוטרת תמרים כיון דזייני, אע"ג דלא סעיד. ומיישב הב"ח דשאני תמרים שגדולו מהארץ מלפתן שהוא בשר ודגים. (וכ"ה ע"פ דא"ח - ראה לקר"ת אמור לט, ג. ועוד). ובט"ז לא ניחא לי"י בהכי, דסתם לפתן לא קאי אבשר ודגים. ועוד שלפ"ז בשאר לפתן שגדל מהארץ יפטור אותה ברכה מעין שלש. ומבאר הט"ז החילוק בין ברכת הזן לעל המח"י כנ"ל. ונמצא לפ"ז, שבלוח נקט כדעת הב"ח, ומשו"ה נקט לישנא ד"לפתן" ככל הטור, ומפרש כדברי הב"ח, דאע"ג דזיין לא סגי בהכי כיון שאין גדולו מהארץ, ומשו"ה אינו בכלל מח"י דקאי רק אגדולי קרקע. (וקושיית הט"ז בנוגע לשאר גדולי הארץ - צ"ל שצ"ל תרתי, מיון וגדולי קרקע, ושאר לפתן אינו בגדר מיון). ומה"ט נקט נמי בל' "שזנים ומשביעים", דבשר ודגים זייני נמי כתמרים, אלא שאינן בגדר מח"י כתמרים ויין מחמת שאין גדולן מהארץ. אבל בסדר נגור אחר ד' הט"ז, ומה"ט השמיט ל' לפתן, שלהט"ז סתם לפתן לא קאי אבשר

י"ל איפכא לאידך גיסא) - הרי מידי ספק לא יצא, ואין הכרח לפרש שזה דבר ההשמטה בסדר ברה"נ. ומה"ט כתבנו כפנינים. וכיון שהעיקר נראה לדינא שלא יצא, ואף גם זאת ש"א שברכת מעי"ג מה"ת, כשאכל כדי שביעה עכ"פ, נכון להחמיר כפנינים. (ועליו לברך מחדש על היין, שכן כבר גמר בלבו שלא לשתות עוד. וכפרט שגם בירך ברכה אחרונה אף שטעה בנוסח הברכה, ול"ד למי שטעה ובירך ברכה אחרונה דלעיל). ומ"מ עדיף שלא לכלול דבר אחר בברכתו אא"כ בדלית ברירה (וכאן חמור מספק אכל כשיעור שיש לו חזקת חיוב). וכן ברכת על העץ על היין תליא בפלוגתא, אף שבדיעבד קייל"ן שיצא. ואכ"מ.

ופשוט שאין לומר שנפטר בברכת מעי"ג מטעם אחר, לפי ששייך לסעודה שאין קידוש אלא במק"ס - דד"ו ל"ש רק בסעודת פת, לפי שברהמ"ז פוטר דברים הבאים מחמת הסעודה. אמנם, אם ישתה יין בתוך הסעודה ולא יצא ממקומו, שפיר אפשר שברהמ"ז שלאחמ"כ תפטר היין שלפני הסעודה. אלא שבקו"א סי' קעד סק"ה בנוגע להבדלה (שהיא רק למצוה ולא לפתוח תאות המאכל, והרי כ"ה גם בקידוש) שיברך מיד ולא ימתין. וצ"ע נדעת אדה"ז בסדר ברה"נ פ"ד הי"ב שלא נתפרט החילוק בין מבדיל קודם שקבע עצמו או לא.

לה. עיין סברה"נ א, יו.

לו. בנוגע לאופן חשבון שלושים יום, נתבאר בארוכה במכתב חודש טבת תשע"ה, וי"ל בע"ה בגליון "באתרא דרב".

לז. ראה קצוה"ש סכ"ח סק"ב, ובהערות שבסוה"ס.

לח. כ"כ להדיא בפמ"ג סי' קיד בא"א סק"ח. סי' קיז במ"ז סק"ג. קיצור שו"ע סי"ט ס"ו. תורת חיים סק"ז. פתחי עולם (מרבני אנ"ש) סק"א. באר יעקב סק"ו. וראה במשנ"ב סי' קיד בבה"ל ס"ו ד"ה במקום. סי' קיז סקט"ו, שיותר טוב לאומרו על הסדר. וראה בירור הלכה זילבר שם סקט"ו. ובשו"ת באתרא דרב (פורים) ח"ג ג' הארכנו בזה בנוגע לועל הנסים, והמסתעף מזה בעניינו,

דזיין, ובסגנון אחר שבעצם ה' צריך לברך ברהמ"ז גם על היין מחמת חשיבותו דזיין וסעיד, משא"כ בברכת על הגפן על ענבים. אבל לאידך גיסא מקום לומר שכ"ז בברהמ"ז דוקא, שברכה זו נתקנה על מידי דזיין, ועד ש"א שאפשר אפילו לכתחילה לברך כך על התמרים ויין כשאכל לחם אח"כ, משא"כ בעל המח".

ואדאתאן להכי, אולי אפ"ל באופן מחודש בטעם ההשמטה בסדר ברה"נ, שבכל הלכות אלו בסדר ברה"נ מיירי דוקא בבירך ברכה אחרונה על דבר המתאים לברכתו, והדיון הוא אם עלתה לו גם עבור מין השני, וכבנדון הנ"ל, שבירך ברהמ"ז על לחם ועולה לו לתמרים ויין. ואדה"ז השמיט בסדר ברה"נ דין הטועה ובירך ברכת הזן לכתחילה על תמרים ויין שנו' בלוח (לפי שאינו מצוי, כנ"ל). וכן הזכיר דין המברך ברכת מעין שלש כשאכל דייסא ובשר ודגים (משא"כ בלוח שנו' בדוגמא שאכל בשר ודגים בפ"ע). וכן נו' דין ברכת על הגפן על אילת ענבים ושתית יין ביחד (זולת דין הטועה ובירך בפמ"ג על הענבים לחד שנו' גם בסדר). ואמטו להכי לא נחית לפרט דין מעי"ג על תמרים ויין, שבאופן שאכלם ביחד עם מין דגן אה"נ שאינו עולה לו, וכנ"ל בטעמא דמילתא, ולא רצה להזכיר דין הטועה ובירך רק עליהם, שאין כאן מקומו בסדר מאיזה טעם שיהי'. (ולהעיר ממ"ש בפתחה לסדר ברה"נ ססדר ההלכות כאן מסודרים באופן נאות ויותר מתוקנים).

עוד אעירה ע"ד סברא שנשמעה בין כותלי ביהמ"ד, שיש מקום לומר בדוחק, שברצה לברך על הכל אלא שטעה בדיבורו דאישתקיל מילולי מחמת הרגילות לברך על המח", ג"ז בגדר כוונה לכך, ואדה"ז שכתב שאין ברכת על הגפן עולה לו עבור ענבים ללא כוונה - מיירי רק בשכח שאכל ענבים. וראה שו"ת ויען דוד ח"ד אור"ח ס"כ באו"א).

ולפי שאין הדבר מוחלט, שהרי כמה פנים לתורה, ומצינו כמ"פ שנשמטו פרטים בפוסקים מטעמים אחרים, ואין אתנו יודע עד מה בטעם ההשמטה בסדר ברה"נ, בשגם ש"ל דאילו בריא ל"י לאדה"ז מילתא שלא יצא, הו"ל לפרושי הכי בהדיא (אף שכמו"כ

ושכן נראה גם לדעת אדה"ז, עיי"ש באורך.

ובעיקר הקושיא שהקשה בדרה"ח - ראה חכמ"ש סרס"ח ס"ד. ומה שתי' שזה משנה ממטבע שטבעו - צע"ג לדידי ולדכותי, שהרי לכו"ע יצא יד"ח בדיעבד. ורארה גם שו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ב שאי"ז שינוי ממטבע שטבעו חכמים שהרי מן הדין ראוי הי' לעשות כן. ושו"מ שנתקשה בזה בשו"ת עמק התשובה ח"א ס"ד סק"א.

לט. בשו"ע אדה"ז סי' קיז ס"ה נז' רק ותן טל ומטר" וכו"ה בכ"מ. אבל בכמה פוסקים דהיינו שיאמר גם "לברכה" - ראה קיצור שו"ע סי"ט ס"ו. כה"ח שם סקל"ז. ועוד. וכן הועתק בשמועסן טבת תש"ה.

ולאיך, בדעת החי"א מקום לפרש דקאי רק כשזוכר בברכת רצה, אבל בנוזר לאחמ"כ יודה שיאמר יעו"י שם, שלא לגרום לברכה לבטלה. ותו, שהרי עיקר טעמו שהזכרת מעין המאורע מהני רק בדיעבד אבל לכתחילה צ"ל ברכה בפ"ע לקדושת היום, וכל שסיים כבר רצה כבדיעבד דמיא, שלא להצריכו לחזור ולברך ברכת רצה. (ועפ"ז, אולי מקום לומר יתירה מזו בדעת החי"א, שאם הזכיר כבר של שבת ברצה, אין לו לחזור לאחר המעשה, גם כשלא סיים הברכה). אבל לשונו "דאפי' נזכר קודם מודים לא מהני" משמע דבכל גוונא מיירי. ואדרבה, נקט הדוגמא דנזכר קודם מודים, שבפשטות הכוונה שסיים כבר רצה, ולרבותא נקטי'. ואולי כוונתו להשיענו שאפי' בברכת רצה שהיא מקום הזכרת יעו"י לא מהני. ועדיין יל"ע אם ס"ל שגם אחרי שכבר הזכיר של שבת חזור ומברך ברכה בפ"ע].

מ. אמירת יעו"י מהני גם לכתחילה בנוזר אחרי רצה - כ"כ בדה"ח סי' קיא ס"א, והב"ד במקרא קודש (אויורבאך) סי"ח ס"ד, ובכה"ח סתפ"ז סק"ו. ודלא כחיי"א כלל כח ס"ו, הב"ד בפת"ש סרס"ח ס"ד ובפת"ע שם סק"ד ובארחות חיים ספינקא שם סק"ה ובמשנ"ב שם סק"ג ובכה"ח שם סק"ה (וסותר ד"ע ממש"כ בסתפ"ז לגבי יו"ט. ודוחק לחלק בין שבת ליו"ט, כיון שנוסח יעו"י ל"ש לשבת (ראה כע"ז בדעת החי"א בתהלי"ד סרס"ח סק"ו. ולהעיר ממחה"ש סרס"ח סק"ה שר"ל בדעת הרא"ש לחלק עד"ז בין שבת ליו"ט) - שהרי יכול להזכיר קדושת היום באו"א באמירת "רצה נא במנוחתנו ביום השבת הזה" וכדומה. ובחיי"א גופי' כ"כ גם בנוגע ליו"ט).

וראה ברכת הבית ח"ב שמ"א סכ"א ובשע"ב לשם ובהגהת המחבר שם. וכן העלה בשו"ת אול"צ ח"ב פי"ט ס"ב לחלוק על החי"א, ונראה מדבריו שר"ל שכל עיקר הטעם שתיקנו ברכה בפ"ע דלא אטרחוהו להתפלל י"ח, אבל כשכבר התפלל ברכות של חול, אין טעם שיחזור. ועו"ל בסגנון אחר, שמעיקרא לא תיקנו חובת ברכה בפ"ע לשבת, וסגי בהזכרה לחודה, ורק כיון שפטרוהו מלהתפלל י"ח ברכות ממילא נזקקו לתקן ברכה לשבת, אבל גם אחרי התקנה אי"ז תקנת ברכה כ"א חובת הזכרה, ואמטו להכי, באופן שהתפלל כבר י"ח הדרינן לעיקר הדין ומזכיר של שבת בעבודה. (ואה"נ שלשי' ב"ש ביו"ט שחל בשבת שמברך שתי ברכות בפ"ע לקדושת היום (ביצה יז, א) משמע שאחרי שלא הטיחוהו כבר תיקנו חובת ברכה, אבל אנן בדעת ב"ה איירינן הכי. ויל"ע בדעת הפר"ח סתפ"ז ס"א

]ולהעיר שבדרה"ח שם סע"ד ס"ו נשאר בצ"ע. אבל מתו"ד בסי' קיא נראה שהוקשה לו רק כשכבר התחיל מודים. ואולי יל"פ באו"א, דפשיטא לי' רק כשזוכר קודם מודים, משא"כ כשזוכר אחרי התחלת רצה. ולכאו' כשזוכר אחרי סיום רצה, אם יאמר ברכה אמצעית של שבת יצטרך לחזור על ברכת רצה עוה"פ וה"ז ברכה לבטלה, וממילא מורינן לי' שיאמר יעו"י שם. אבל כשלא גמר רצה, שפוסק באמצע הברכה (שבברכות אחרונות לא אמרו שיגמור הברכה, כפשוטו. וכן מפורש בדרה"ח סס"ז ס"ב. קיצור שו"ע סע"ז סי"ח. ועוד. וראה תהלי"ד סרס"ח סק"ז. ובאמת ליעקב קמניצקי סרס"ח ס"ב עלה ונסתפק בד"ז ואישתמיטת' כל הנ"ל), חזר ומתחיל ברכה אמצעית של שבת (אף שנמצא מברך י"ט ברכות). וכ"מ קצת בשו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם סע"ט סק"ו שבזוכר אחרי שומע תפלה חזור לאתה קדשת ולא מהני שיאמר מעין המאורע שם. (אלא שיי"מ בדעתו ובדעת אביו הרמב"ם שבדיעבד יצא בהתפלל של חול בשבת גם בלא הזכיר מעין המאורע כלל. ואכ"מ). וצל"ע.

ברצה, שהרי כבר גמר ברכות אמצעיות של חול. ולא הכרענו כן בפנים, שהרי גם אם יזכיר ברכה בפ"ע לקדושת היום לא הפסיד שאין כאן ברכה לבטלה, משא"כ בנזכר אחרי שגמר (רצה).

וצ"ע לסברא זו, כשנזכר אחרי מודים, מדוע יחזור לברכה אמצעית (שכ"מ מסתימת ההלכה בשו"ע סרס"ח ס"ה ובשו"ע אדה"ז ס"ח) ולא יזכיר שם. ואולי אכן כצ"ל, ורק כשגמר כל הברכות וסיים תפלתו אלא שלא עקר רגליו לא מהני הזכרת שבת. ובאמת בהכי מיירי בשו"ע שם, וכן גם במקור הדברים בסמ"ק סי"א, שסיים תפלתו, ולא נתפרש להדיא באופן שנוכר לפנ"ו. ובל"ה הלבוש סרס"ח ס"ה (ובא בהמשך לס"ד, עיי"ש) מדוייק עוד יותר, שרק בסיים תפלתו אלא שלא עקר רגליו אמרו שיחזור לברכה אמצעית, עיי"ש.ה. ויל"ד. אבל בדרה"ח גופא בסי' ק"א מפורש שגם לדעתו בנזכר אחרי מודים מורינון ל"י לחזור לברכה אמצעית (אלא שנתקשה בטעם הדבר. וראה שם סס"ז ס"ב).

ולמעשה, כיון שי"א דלא מהני הזכרת שויו"ט רק בברכות אמצעיות או בעבודה ולא בברכות אחרונות (ושקו"ט בזה. ואכ"מ), יש להורות שכשנזכר אחר מודים יחזור לברכה אמצעית, והרי גם הדרה"ח נקט לעשות כן (אף שהוקשה לו בטעמא דמילתא). ולאידך, בנזכר קודם מודים יאמנה שם, שלא ליכנס לברכה לבטלה בחזרת רצה עוה"פ. ומה גם שיל"פ כן גם בדעת החי"א. והרי הזכרת שויו"ט ברצה עדיף טפי מהזכרה בברכה אחרת, שהרי מעיקרא כך ה"י ראוי לאומרה בעבודה לולא כבוד שויו"ט (אדה"ז סרס"ח ס"א. אבל בסתפ"ז ס"ב כתב בסתמא "בברכה אחת מהן"), אלא שיוצא יד"ח באיזה ברכה שיהי' (אדה"ז סרס"ח ס"ז. ומפורש יותר בסתפ"ז שם. ואולי קאי רק בברכות אמצעיות או בעבודה. וראה שו"ת עמק התשובה שם סק"ט בכוונת אדה"ז לגבי הזכרת קרבנות מוסף. ואכ"מ). אבל כשנזכר אחרי ש"ת, וכן באם התחיל רצה ולא סיימה, יחזור לברכה אמצעית, שאין בכך הפסד. ובפרט שכ"מ דעת ר"א בן הרמב"ם כנ"ל. (וראה שו"ת מתת ידו ח"ב סוסי"ד שנקט בפשיטות שאחרי ש"ת חוזר לשל שבת, אבל לא נחית לכי"ז). וכן

שביו"ט שחל בשבת וחתם באחד מהן לא יצא, אי ס"ל שאחרי התקנה ה"ז חובת ברכה, או"י שאף שנשארה חובת הזכרה לחוד, מ"מ משנה ממטבע שטבעו במתפלל (שבע). ועוד, שכיון שמן הדין ראוי להתפלל כך, "אלא שהחכמים הקילו על האדם" (כל' הרא"ש ברכות פ"ג סוסי"ז. אדה"ז סתפ"ז ס"ב), נמצא שאין כאן תקנה לברך ברכה בפ"ע, אלא קולא שלא לברך י"ח. וכל שכבר בירך י"ח אין מקום להורות לו להחמיר לברך ברכה בפ"ע, שאי"ז חומרא אלא קולא. [לאידך, פשוט שאי"ז לכתחילה להתפלל מעיקרא י"ח ולהזכיר של שבת, וכל' כל הפוסקים (ואבוהון דכולהו – בשו"ע סרס"ח ס"ד) "יצא", דהיינו בדיעבד, ומפורש כן בשו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ג, ואף אנו במאי עסקינו כשכבר התפלל י"ח. וק"ל. וכבר האריכו לתווך הטעם שלא הטריחוהו משום כבוד שבת כנ"ל עם הטעם שבירושלמי ברכות פ"ה סוף ה"ב שאסור משום בקשת צרכיו. וכ"ה בשו"ע אדה"ז סרצ"ד ס"א. ואף אנו בעניויתין כתבנו מזה – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב (כת"י) סי' יב'רא. ולהעיר מפנ"י ברכות כט, א כפי' הגמ' שם "הני שבע דשבתא כנגד מי", דמשמע דס"ל שהיתה תקנה מיוחדת לברך ברכה בפ"ע, ודלא כנ"ל. אבל ראה יד דוד ויצנהיים ברכות כט, א. (ולהעיר ממש"כ שם כא, א). וגם בד' הפנ"י אפשר להעמיס כדברינו, שכ"ז רק כשאינו מתפלל י"ח, אבל במתפלל י"ח חוזר לעיקר הדין, והפנ"י ר"ל שכיון שפטרואו מלומר ח"י ברכות, ממילא נזקקו לתקן ברכה בפ"ע בכדי שיהיו במספר שבע, אבל אין כאן חובת ברכה מצ"ע. וראה גם בצל"ח ברכות לג, א ד"ה בתחלה קבעוהו. ויתר על כן, מצינו בברכ"י סי' קכד סק"ג (וראה בשלמי חגיגה הל' יו"ט ס"א ס"ב בהערת הרב המג"י) למיסבר סברא להורות לכתחילה לבן חו"ל ביוט"ש להתפלל של חול ולהזכיר של יו"ט בעבודה בכדי להוציא בני א"י, עיי"ש בנדון דידי'].

ובלא"ה, כיון שבדיעבד לכו"ע יוצא, ונחלקו האחרונים, הרי במקום ספק נקטינו דסב"ל. (אבל לפום סברא הנ"ל, שכיון שכבר התפלל ברכות של חול אין טעם שיחזור, הרי גם בנזכר אחרי ברכת ש"ת יש להורות שימשך ויאמר רצה ויזכיר מעין המאורע

מהאחרונים בשמו.

והנה בשו"ת עמק התשובה ח"ג סמ"ו יצא לחלוק עליהם, ובידים מוכיחות, שלשון הנ"ל הוא מעיקר החתימה, ונדחק ביותר להעמיד דבריו הראשונים שלא יצא. ואף את"ל שראיותיו מסתברות לאזן שומען, אין בדינו לחלוק על גדולי הפוסקים. ובפרט, בספק ברכות. ואף הו"ע, אם כי עביד איניש לאחזוקי דיבורי, נטה למעשה לפסוק כדבריהם. ובאמת, כבר קדמוהו בליקוטי הגר"ח סי"ב בשם הגר"ח מבריסק. ובכ"מ משמו. (וראה זה פלא בכה"ח סתקפ"ב סק"ט שהביא בשם מט"א שם סי"ח שלא יצא. אבל מפורש שם בסי"ט איפכא, שיצא. וגם להעיר בקצה"ש הערות למעשה ע' קיו אחרי שהב"ד המט"א שיצא, כתב עלה, שרבים חולקים עליו. ואיני יודע למי כוונתו). ולהעיר בדעת הגר"ח שמלך על כל הארץ הוא דין בקדושת היום - דלכא' מוכח קצת שאינו כן מברכת אשר נתן בשוכח מעין המאורע, שאין חותמים כן.]

ואנו אין לנו אלא דעת גדולי הפוסקים הנ"ל. ובפרט, שמצינו להדיא במאירי ר"ה לב, א שהחתימה במלך על כל הארץ היא מחמת הזכרת מלכויות. ומפורש יותר בחיבור התשובה למאירי מ"ב פ"ב שבשאר התפלות וקידוש היום א"צ לחתום כן והוא רק ממנהגא. וראה שם פ"ז. ומכלל דבריו למדנו, שאין נוסח הנ"ל מעכב, ורק במוסף ה"ה מעיקר החתימה. וכע"ז הוא בפסקי הרי"ד ר"ה לב, א. ושם שתקנת הגאונים היא לחתום כן בכל תפלה. וכ"כ מד"ע בערוה"ש סתקפ"ב סי"ג. וילה"ע גם מ' הרמב"ם תפלה פ"ב ה"ו לענין תפלת מוסף, שחותם בכל אחת מהן מענינה. ומשמע שהחתימה היא מחמת הזכרת מלכויות. אלא, שמכ"ז משמע שבמוסף ה"ז מעכב, ובפוסקים הנ"ל נראה דס"ל להקל גם במוסף.

והנה בשו"ת עמק התשובה ח"ג סמ"ו יצא לחלוק עליהם, ובידים מוכיחות, שלשון הנ"ל הוא מעיקר החתימה, ונדחק ביותר להעמיד דבריו הראשונים שלא יצא. ואף את"ל שראיותיו מסתברות לאזן שומען, אין בדינו לחלוק על גדולי הפוסקים. ובפרט, בספק ברכות. ואף הו"ע, אם כי עביד איניש לאחזוקי דיבורי, נטה למעשה לפסוק כדבריהם. ובאמת, כבר קדמוהו בליקוטי הגר"ח סי"ב בשם הגר"ח מבריסק. ובכ"מ משמו. (וראה זה פלא בכה"ח סתקפ"ב סק"ט שהביא בשם מט"א שם סי"ח שלא יצא. אבל מפורש שם בסי"ט איפכא, שיצא. וגם להעיר בקצה"ש הערות למעשה ע' קיו אחרי שהב"ד המט"א שיצא, כתב עלה, שרבים חולקים עליו. ואיני יודע למי כוונתו). ולהעיר בדעת הגר"ח שמלך על כל הארץ הוא דין בקדושת היום - דלכא' מוכח קצת שאינו כן מברכת אשר נתן בשוכח מעין המאורע, שאין חותמים כן.]

ראיתי שכתב בפשיטות בכרם שלמה האס דיני תפלת יר"ט (נדפסו אחרי סתקכ"ט), וכן במעשה בראשית (בן אדהאן - מגדולי רבני המערב, נלב"ע בשנת תרפ"ו) ח"ג מצוה תלג (ע' 36 - במהדר"ח). וראה מש"כ בדעת האול"צ במורי' ניסן תשע"ט ומה שהשיגו באדני שלמה סרס"ח ס"ה. ושניהם לא נחתו לכמה מהפרטים דלעיל.

מא. כ"נ לפענ"ד פשוט ע"פ שו"ע אדה"ז סי' קכו ס"ג. ושוי"מ שכ"כ במעדני כהן קופשין ח"ה ס"ו.

מב. וא"צ לחזור לראש התפלה, אף שה"ז שקר מוחלט. ראה תהל"ד סרס"ח סק"ט ואילך. ואכ"מ.

מג. ה"ז בגדר מזכיר מאורע שלא בזמנו שנחלקו הפוסקים. ולמעשה, גומר תפלתו ומתפלל תפלת נדבה. אבל בשויו"ט שאין מתפללים נדבה בהכרח שיגמור תפלתו. אמנם, בנוזר קודם חתימת הברכה ודאי יחזור לראש הברכה לאפוקי נפשי מפלוגתא ושתהא תפלתו כהוגן אליבא דכו"ע. וגם באמר כבר שם השם - כיון ש"א שמחזירין אותו, חותם למדני חוקיך.

מד. ולא מהני שיחזור לותתן לנו לפי שקלקל הברכה שהזכיר שקר לפני המקום - הקרבת קרבן מוסף.

מה. ע"פ שו"ת גוו"ר או"ח כלל ד סי"ט - הובא בהגהות רעק"א סתפ"ז ס"א. ערוה"ש שם ס"ד. כה"ח שם סק"ל. וראה תשובות הפוסקים (כ"ץ) סכ"ג - באו"א. והנלענ"ד כתבנו.

מו. ראה קצה"ש סמ"ז סי"ב. לקט הקמח החדש סי' קכ סק"ב (השני). חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

מז. הנה, בגוף הענין, כ"פ גדולי הפוסקים, מט"א סתקפ"ב סי"ט, חיי"א כלל כח סי"ז, ועוד. ובנשמ"א שם סק"ז נסתפק בנוגע למוסף, ונוטה לומר שגם במוסף יצא. אמנם, בשלמי חגיגה, הב"ד בשע"ת סתקפ"ב סק"ו, כתב לחלק בין מלכויות במוסף לשאר התפלות אבל נראים הדברים שלמעשה נוטה שלא יחזור גם במוסף. וכן העתיקו מקצת

חיי"ט ע' 617. ובכ"מ) – לפי שההוכחה היא מחמת המנהג. וגם בזה, היינו שמהות קדושת היום היינו מלכויות ולא שד"ז מעכב בהזכרת קדושת היום (ראה עד"ז בלוח במוסף ר"ה שחל בשבת (תשפ"א)).

ואף שגם למאירי אין לנו הכרח שחתימה זו מעכבת בברכה בתפלת מוסף, מ"מ נראים הדברים שלדעתו ה"ז מטבע שטבעו בברכה. וכנ"ל, כ"מ גם דעת הרמב"ם. ואף שלר"י בן נורי אין מלכויות נכללות בברכת קדושת היום – הארכנו בקובץ באתרא דרב חו' ג, שגם במחלוקת תנאים שייך דין משנה ממטבע. ובנוגע לסכרת הנשמ"א לענין מוסף, שיצא יד"ח גם בהזכיר חלק מהחתימה – מצינו בכ"מ הפכו. וראי' גם מיר"ט שחל בשבת, דלא מהני הך סברא. וראה משנ"ב סתפ"ח בבה"ל. וראה עמק התשובה שם. וראה גם לעיל בלוח במוסף ר"ה. ואף את"ל שבדיעבד יכול לכלול מלכויות בברכה אחרת או ב"ח ברכות (ראה בלוח למוסף עד"ז), וא"כ ה"ז בדומה להסברא ביר"ט שחל בשבת שבעצם יכול להתפלל י"ח ברכות – מ"מ לא דמי לחתימת יו"ט שחל בשבת, שיצא בדיעבד בחותם בא' מהן לפי שחתימה זו ראוי' ביר"ט או בשבת לחוד, דאף שחתימה זו ראוי' בשאר התפלות, מ"מ נקרא משנה ממטבע כיון שבמוסף אין חתימה זו ראוי'.

ועכ"ז לא מלאני לבי להורות נגד דעת הפוסקים הנ"ל בנוגע לתפלת מוסף, ובפרט בספק ברכות, שמ"מ יש מקום לקיים הדברים בשי' אבודרהם ודעמי'. ועוד, שגם למאירי אין לנו הכרח גמור שהדבר מעכב. ועוד זאת, דאכתי איכא למימר שחתימה זו ראוי' מצד קדושת היום שדינה בשוה בכל התפלות, ולא מצד חובת מלכויות שהיא חובה נוספת במוסף, ואילו רצה מתפלל קדושת היום ויצא יד"ח קדושת היום עכ"פ, וכעין מה שכתבנו בלוח במוסף ר"ה שחל בשבת (אשתקד).

וביוה"כ לכו"ע אם השמיט "מלך על כל הארץ", יצא בכל התפלות.

מח. ואפרש שיחתי: בטעה ואמר "והזמנים", הנה במט"א סתקפ"ב סייח כתב לחתום אח"כ כדין. ולא חילק בדבר. אבל כבר הקשו עליו בכ"מ. ויש שכתבו דמיירי בנזכר

שם להדיא. ובא"ר סתקצ"א סק"י העתיקם ככתבם ללא הערה. וצ"ב. וראה ס' מחזור קטן (לנקאר) שנתקשה כנ"ל בדברי אבודרהם. ובס' חיים לישראל (מחכמי תוניסא) ר"ה לב, א, רצה להגי' בדברי האבודרהם. ובשלמי חגיגה פי' שר"ל שאי"ז בהקפדה. ודוחק קצת. וכנראה כוונתו שהוא תואר בעלמא ולא מדין חתימה במלכויות. ועדיין הדברים דחוקים. ויל"פ להיפך, שאי"ז חתימה דמלכויות אלא הא גופא חתימה דקדושת היום, שהרי חתימה זו היא בכל התפלות ואינה מיוחדת למלכויות דייקא. או"י, שכוונתו לומר שאין כאן חתימה במלכויות לחוד, כיון שחותם גם בקדושת היום. ובאור"א קצת, שעיקר החתימה בקדושת היום. וכ"נ שהבין בפמ"ג סתקצ"א במ"ז סק"ב. וכן מצאתי במק"א שהועתק ל' האר"ח (ולכבו) בנוסח כזה: שהמלכויות אין חותמין בהן מדין מלכות אלא מקדושת היום. ועוד יל"פ בלשונם דקאי על "סמוך לחתימה" שכיון שסמוך לחתימה נו' מענין קדושת היום ולא מענין מלכויות (ובלשונו: לא להניחו עד סמוך לחתימה שאינה מענין המלכויות), לכן אין מסיימים בפסוק של מלכויות בסוף הברכה. וראה גם עמק התשובה שם. ואיך שיהי', אין לנו הכרח בדעתם לכאן או לכאן. ובאר"ח וכלבו וס' המכתם גופא תלוי בב' תירוצים שם. וכת' ראשון – כ"ה בס' המחכים ע' 38. וגם ל' האר"ח נראה משובש קצת. ועוד, שבגוף קושיית האבודרהם, מצינו בראשונים ליישב באור"א – ראה ראבי"ה סתקל"ו, והב"ד ברא"ש ר"ה פ"ד ס"ג, וביבין שמועה לרשב"ץ פי"ט, ובטור סתקצ"א. וראה ב"י ב"ח ולבוש שם. וראה באור"ז ר"ה סרס"ג באור"א. ואדרבה, משמע שלהטור עיקר הברכה מלכויות וקדושת היום נכללת עמה – ראה אצלנו בלוח במוסף דר"ה – ומסתבר שמה"ט מיאן בתי' האבודרהם. ושור"מ שכ"כ בס' חבל יוסף סתקצ"א (למח"ס חדרי דעה).

ואי"ז סותר למש"כ בשעה"כ פמ"ב סיי"א כמה שמנהגנו לומר "ודברך מלכנו אמת" שיהא מעין חתימה סמוך לחתימה, כיון שלמעשה נהגו לחתום כך בכל התפלות. וכן עולה בקנה א' עם המבואר בכ"מ שענין העיקרי דר"ה הו"ע המלכויות כדמוכח מחתימות הברכות בכל התפלות (ראה לקו"ש

ס"ד. ואף שדבריו ערבים לחיך, אין הדברים מוכרחים כלל. ולע"ע לא נמצא כדוגמתו בגמ' ובראשונים. ועיקר ענין מקרא קודש לקדשו בתפלה היינו רק להזכיר הו"ט. ואפי' את"ל שצריך להזכיר יו"ט פלוני דוקא (וכ"מ דעת אדה"ז) – היינו בגוף הברכה ולא בחתימה.

ויש שכתבו ליישב של' זמנים קאי על תקופות השנה (וראה מזה באות א' בענין הדלקת נרות בעיו"כ), וד"ז ל"ש בר"ה. ועוד כתבו בכמה אופנים לבאר נוסח החתימה דר"ה שאין אומרים והזמנים (ראה דברי ירמיהו לרמב"ם תפלה פ"ב ה"ה. ועוד). איברא, שבמח"ב גופא כתב שגם ר"ה בכלל זמנים. ועוד, שמצינו במחז"ו שכ"א-שכב שי"א שחותמים בר"ה מקדש ישראל והזמנים. וכ"מ בפירש"י עירובין מ, ב ד"ה לברכה. וראה גם שפ"ח ברכות מט, א שנסתפק בדבר אם יצא או לא, עיי"ש. ולכאור' אף שיצא הדבר מפי גדולי הפוסקים, כיון שגם להמח"ב ה"ט שחוזר לפי שכיון ליו"ט, אבל אם ידע שהיום ר"ה מודה שאינו חוזר, הבו דלא לוספי' עלה באופן שסירכא דלישנא נקט.

ושו"ר שפקקו בדבר כמה אחרוני זמנינו – ראה שלמי מועד ע' לד בדעת הגרשז"א (אלא שביטל דעתו לדעת המט"א). קובץ הלכות (קליימאן) דיני ר"ה פ"ו סי"ג (בהערה). וכן ראיתי בשם הגרש"א. וראה פרד"י החדש על ר"ה ע' קסט (ומקורו ממשברי'ים (פי"ש) תפלה וברכות ס"ה סק"ב) בשם כמה אחרוני זמנינו. אבל לא נחתי לכהנ"ל.

ושוב נמלכתי שאין ראי' מכל הנ"ל, והיינו שאף את"ל שר"ה נמי בכלל זמנים (ראה מכ"ז באות א'), ומשו"ה י"א שאומר (או חותם) גם "זמנים" בברכה אמצעית, אבל לכו"ע חובה להזכיר בחתימה גם "יום הזכרון", שכן טבעו חכמים. וגם במחז"ו נראה פשוט שהכוונה כן. והכי מוכח במס' סופרים פי"ח ה"ח שחתימתו משונה מכל יו"ט. ושם ה"ה שביו"כ חותם "מקדש ישראל ויום צום הכפורים והזמנים וכו'", ולגי' הגר"א שם ה"ד צ"ל גם בר"ה "מקדש ישראל והזמנים ויום הזכרון". (וראה גם בן ארי' לרמב"ם תפלה שם). שו"ר בארוכה בעלי תמר (ברכות פ"ט ה"ב. ר"ה פ"ד ה"ו) להוכיח כדברינו שלכל הנוסחאות חייב

תוכ"ד. ויש שהקלו לחזור רק לאו"א מלון וכו'. ועכ"פ באופן הנ"ל ודאי עדיף.

ובגוף הענין שלא יצא – הנה, מקור הדין במח"ב ס' תקפב סק"ה, והב"ד במט"א שם. ובמח"ב כתב דלא יצא רק אם לא חשב על ר"ה. והיינו להשיטות שגם ביו"ט חוזר כשחתם מקדש השבת רק מחמת הכוונה לשבת. ועוד כתב טעם אחר שלא יצא כיון שלא ידע שר"ה בכלל זמנים. אבל, בכ"מ – כולל במט"א שם – משמע שחוזר מצד גוף השינוי, מדסתמו ולא חילקו בדבר. (וכפס"ד אדה"ז בחותם מקדש השבת ביו"ט, והיינו גם כשכוונתו לשבת, והשמיט דברי הח"י שם דמייירי שכיון לשבת. וגם בח"י מוכח דהיינו רק שמשו"ה לא יצא אפי' בתיקון עצמו תוכ"ד). וראה שו"ת מנח"א ח"ג סי"ט. שו"ת אבני זכרון ס"ד. יבי"א ח"ד אר"ח סנ"א סק"ט.

ועצ"ע, דטובא יש לחלק, דשאני התם שעיקר שבת ע"ש שבת בראשית, ולא משמע להו לאינשי דקאי ביו"ט. (וראה בשו"ת מנח"א שם, בהקושיא מאי שנא מברכה כללית כשהנ"ב וכיו"ב שיוצא דיו"ח. והארכנו בזה בקובץ באתרא דרב גל' ג הע' 45. וראה אות שלום על הל' מילה סרס"ו סק"א. וצ"ע שסותר ד"ע בשו"ת מנח"א שם). ובהעמק שאלה על שאילתות (שאילתא ח סק"י. שם שאילתא עג סק"ב) אסברה לה, שברכות נתקנו כלשון בנ"א. ולפ"ז ודאי שאני הכא. וראה שו"ת בצה"ח ח"ה ס' קכד סקט"ו משה"ק על ההעמק שאלה. וגם לפי דבריו יציבא מילתא, שסו"ס עיקר שבת קאי על שבת בראשית (ראה בצה"ח שם. באתרא דרב שם), משא"כ בנדו"ד, דלכאור' גם ר"ה בכלל זמנים, וכדמוכח במח"ב גופא שם (עיי"ש). וכיון שבשאר יו"ט א"צ להזכיר בחתימה שם החג, מהיכא תיתי שהזכרת שם החג בר"ה מעכב. ובמכ"ש מהדעות שיצא יד"ח בשמע"צ כשאומר "את חה"ס הזה".

ועצ"ל בדעתם, דס"ל שזה גופא מטבע שטבעו חכמים. אבל הא גופא צ"ע מנא להו. וראיתי בס' אמרי חן (לעווענבערג) עניני הלל ס"ב, שר"ל שעיקר גדר מקרא קודש מאאורייתא הוא להזכיר בתפלה יום הזכרון דוקא. עיי"ש. וראה באו"א עד"ז בהררי קדם

קיצור דיני שכחה וטעות

נב. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשכד.

נג. שג"ז בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין דומה לחתימה. וראי' פשוטה, מברכת הבינו לגי' רמב"ם רי"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג סי"ז. וראה יתו על כן בשו"ת שו"מ מהדר"ק ח"ג סי' קצ.

נד. וה"ט, לפי שינה ממטבע שטבעו חכמים, וכדמוכח בל' הרמ"א סתקס"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ה להדיא בלבוש ס"ב. וראה גם בביהגרא"א שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כא"ז סק"ג וערוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א דקאי אגוף אמירת עננו ביחיד המתענה). ובחיי"א כלל קלב סי"ד שהחותמים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים סע"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל ש"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה - ראה שו"ת משנה חיי"א ספ"ח. הליכות שלמה פי"ג ס"ח. שמעתא דמשה סתקס"ה ס"א. ובשם הגריש"א - שערי שמחה יזיד ס"א. ובשם הגר"ק - אשי ישראל פמ"ד ס"י. וראה גם מפי השמועה בחיזוק למשכני יעקב פי"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלב. רבבות אפרים ח"א שש"צ.

אבל בשו"ת עין אליעזר סמ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חדא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממטבע שטבעו יצא. ועוד שכתב דהדא מילתא היא, וה"ר ממש"כ המג"א סי' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר עננו אומרו בש"ת וחותם בשניהם.

אלא, שאין ראי' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"א מבוטשטש או"ח סי' תקסו. ולפלא שלא הביא ד' המג"א. ועיקרי דבריו אינם מובנים שלא מצינו כה"ג בטוש"ע), ומה"ט אם חתם הש"צ בש"ת לחוד נמי יצא. אבל איפכא לא שמעינן, שאין בכלל מנה מאתים. וכעיי"ז כתב בשו"ת מעט

להזכיר "יום הזכרון" בחתימה. ומצאתי און לי בפ"י הר"ש משאנן לתו"כ אמור פי"א, א, שמשמעות דבריו דמקרא דשבתון ילפינן דין קדושת היום, והיינו שצריך להזכיר יום הזכרון ולחתום בו. והוא כדברי ס' אמרי חן הנ"ל. (ולהעיר מהשקו"ט בנוסח הדלקת נרות בר"ה. וראה המכתב בשלחן מנחם ח"ג ע' פה, ודון מינה). [ול"ש כאן לומר שדומה ליו"ט שחל בשבת וחתם בא' מהן שאינו חוזר, והה"נ בחתם "והזמנים" ללא "יום הזכרון" (לש"י זו), שעיקר החתימה לר"ה הוא "יום הזכרון", וה"ז שינוי ממטבע. והיינו שביו"ט שחל בשבת יש כאן ב' חיובים וכוללם כאחד, משא"כ כאן שחובתו רק מצד ר"ה אלא שמוזכר גם כל הזמנים. ודו"ק].

ואיך שיהי' הטעם, למעשה הורו כן גדולי הפוסקים, כנ"ל, וכיון שכבר הורו זקנים אין אחרי דבריהם כלום.

מט. שבדלית ברירה יש לסמוך על האומרים דביעבד מהני להוציא יד"ח, אף שהעיקר כדעה דלא מהני - ראה שו"ע אדה"ז סי' קסז סי"ז.

נ. ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ד סי"ז לגבי אתה חוננתנו (אף שיש מקום לחלק קצת). ודלא כמט"א סתקצ"ט סי"ז שאינו חוזר כל שהתחיל כבר "ותתן לנו". וכבר כתבו כו"כ לתמוה על דבריו - ראה שד"ח מערכת ר"ה ס"ג סק"ג. קצוה"ש הערות למעשה ע' קיג (ועיי"ש שכתב באו"א קצת). שו"ת יהו"ד ח"א סצ"א. ועוד. וראה בשערי זבולון או"ח ח"ב ס"ה סק"ב שביאר דעת המט"א באופן מחודש שמרגינתא טבא שתיקנו אינו בגדר הבדלה אלא חלק מנוסח התפלה, וכמו שאינו חוזר בשכח לומר "אתה בחרתנו". ובשו"ת שבה"ל ח"ט סכ"ג כ' ליישב כיון שיכול לומר על הכוס. וכ"ז דחוק. והרי בשכח ותודיענו וטעה ואכל קודם הבדלה על הכוס קנסינן לי' שעשה שלא כהוגן. וכבר כתבו שגם לדברי המט"א יכול להתמיר ולחזור. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין שכח לומר ועל הנסים בשו"ת באתרא דרב (פורים) ח"ג סי' ג, בענין הזכרת השמות שלא לצורך. ואכ"מ.

נא. ראה שש"כ פס"ב הע' לו.

זה, שבדיני חתימה בשתים, "חדא מילתא" היינו שהענינים קרובים ול"ז (ראה ברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), וע"ד דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, גדר חדא מילתא (ראה ט"ז או"ח רס"י רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפי' אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודוגמא לדבר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המח" דודאי לא מהני, אף שבחותם בשניהם אי"ז חתימה בשתים (אבל התם ה"ט דארץ היא דמפקא מזוון ופירות וכו'). ועכ"ז, פשוט שגם בחותם על הארץ לחוד לא יצא). וה"נ לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשתים דישראל הוא דקדשינהו לזמנים. וכן גם למש"כ הלבוש סי' קיד ס"ו בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מח" המתים, שכחתימה אריכתא דמיא ואי"ז חתימה בשתים דחדא מילתא היא - שבודאי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מח" המתים. [ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בכרכה שלישיית דברהמ"ז, דחדא מילתא היא עם בנין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה למהר"ם חביב ומגיד תעלומה לשם), וברמב"ם כתב בשינוי, שאומר "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר העירו שגרס בירושלמי באו"א (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פי' בירו' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא ששינה המטבע, והיינו שגרסו כן בחתימת הברכה. ואיך שיהי', שאני התם שבאמת חדא מילתא היא, שנחתם ירושלים היינו בנינה. ודוגמא קרובה לנדו"ד שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשתים - ראה ברכות שם. ובאמת, ברא"ש ברכות פ"ז סכ"ב כתב בשם יש מתרצים, שמנחם עמו ובונה ירושלים הוי חתימנה בשתים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חדא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשתים ורק מנחם ציון בבנין ירושלים חד היא. וראה בשו"ת שואל ונשאל ח"ה סי'

מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדה"ז פסק כוותי' שם ס"ה). והעיקר, שדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע.

ובאמת מצינו בסי' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותם בשתים. אבל בשו"ת מהרי"ל החדשות סנה"ל לגבי אלו החותמים בשתים ד"רובא דעלמא טועים", ושם שהחותמים בשתים דס"ל דחד ענינא הוא. ואיך שיהי', אין ראי' משם כנ"ל.

ובשו"ת יבי"א ח"ז סי"ג דרך אחרי ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסיף להטעים שאי"ז שינוי לפי שכך מטבע חתימת הברכה לש"צ. וכסברתו כ"כ בשו"ת ר' עקיבה יוסף או"ח סי' קעט (ומש"כ המהדיר שם בשם א"א מבוטשאטש הנ"ל - אינו, דהתם מיירי בחתם בשתים).

אבל לכאור' אינו, שהש"צ חותם כך על ברכת אחרת, ברכת עננו, וכאן איירינן מדין ברכת ש"ת, שלא מצינו מטבע כזה בש"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא אם חתם ש"ת בנוסח "העונה וכו'", כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א כן מזה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא לשימיע שבהיפך לא יצא. אבל יל"ד, שעיקר דבריו לגבי ברכת עננו ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לכו"ש שם. ולהעיר גם שכו"כ כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיחתום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד בכה"ב, ומשמע מדבריהם שבהעונה לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי מגינים סי' קיט סק"ב. ומש"כ בסידור יעב"ץ לפני עננו שאם חתם אחת יצא, וקאי על הש"צ - יל"ד שכוונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ובלא"ה, גוף הסברא צ"ב, שמה יועיל שהוא מטבע הברכה לש"צ, אבל ליחיד אינו ממש מטבע הברכה, ול"ד לפלוגתת הפר"ח וכונה"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת והזכיר רק אחד מהן - שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם צ"ע, דמאי שיאטי' דיני חתימה בשתים לדין משנה ממש, שלא הרי זה כהרי

קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים].

וכמה נתחבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל ישראל, וכן להיפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, ובר"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, ובר"ח מקדש ישראל והזמנים או ויום הזכרון, וכן גם בהזכרת חגה"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ח, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (ול"ד לחתימת "שאותך לבדך ביראה נעבוד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודה בירו' יומא פ"ז ה"א, ונז' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב סי"ז כתב גם בזה ששינה ממתבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפורס סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראב"ה סל"ג וסוסי קצו, והטור אר"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקרו תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ח).

ועוד זאת, דהכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב ד"ה אלא. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממתבע שטבעו חכמים בברכת ש"ת - ראה שו"ת בנימין זאב ח"ב סי' קפה.

(ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת עננו דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלך לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייהו, אבל חתימת העונה ה"ז ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחה הראשונים (ראה רי"ז נ"ח ח"א), אבל אכתי מחוייב בתפלת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' 113 שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דידן, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאא"פ לסמוך ע"ז בהיפך מד' כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלאו מר בר רב אשי חתים

עלה, ואין למדין הלכה מפי מעשה (ובמכ"ש ממה שהנדו בכ"מ מלסמוך לגמרי על מנהגי מהרי"ל, שנכתבו ע"י מי ששימשו וכו' - ראה הסכמת הגר"ח מוואלוז'ין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא ש"כ בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

נה. ראה הנסמך בשו"ת באתרא דרב סי' יא'רלד.

נו. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

נז. ראה שו"ת מנח"ש ח"ב סל"ה סק"י (שנסתפק). ובארוכה - קובץ זכור לאברהם תשס"ד בארוכה. ועוד. וראה הרי בשמים (סלומון) בציונים והוספות בסוה"ס סכ"ה. ובס' דרש וחקר עניני ברכה ותפלה רייסנר סקי"ד (ועוד) האריך בגיבוכי מלים דלא כנ"ל. וכל דבריו אפשר לדחות בגילא דמחטא. ואכ"מ.

נח. ראה שו"ת שערי דעה סע"ה. ובמהדו"ח הביאו מה שהעיר בשו"ת בית אב ח"א סצ"ב. וראה פת"ז או"ח ס"ו. אר"צ ח"א סכ"ד. שש"כ פנ"ח הע' כח. רבבות אפרים ח"ב סי' קפה סק"ב. ובכע"ז [לענין עננו] - ראה גם ארחות חיים ספינקא תקפב סוסק"ג. קצה המטה סתר"ב סק"כ. אלף המגן שם סקט"ז.

נט. אבל ראה שד"ח מערכת ר"ה ס"ג סק"ח, שסתומת הפוסקים שבכל גוויני צריך לחזור. ולמעשה ספק ברכות להקל - ראה הנס' בשו"ת באתרא דרב סי' א'קנא.

ס. נחלקו הפוסקים ודעת האחרונים שאינו יוצא נזכרה בפשטות (ובסתמא) בשיחת ש"פ נצו"י תשמ"ז (בלתי מוגה). ושם, שאף שבלא הזכיר פסוקי קרבנות בכלל יצא - במזכיר קרבן אחר קלקל וגרע טפי. וע"ד הדין שבהתחיל לומר פסוקים צריך לומר כולם. וכש"כ בשינה וקילקל. ועד"ז כתבו כמה אחרונים (דלקמן). וראה אצלנו בקובץ "באתרא דרב" (מהדו"ב) גליון ג הע' 26 בכיו"ב. ושי"ג. [וי"ל דוגמא: אמירת "מוסף" ולא "מוספי" ביום א' דר"ה שחזור - ראה הגהות רעק"א סתקצ"א סק"ג. מט"א ס"ה. שע"ת שם בשם הלק"ט. אבל

שו"ת עמק התשובה ח"א ס"ב. ח"ו סי' רל. תשובה"נ ח"א ששפ"ח. בצה"ח ח"ב סס"ח. רבבות אפרים ח"ו ששד"מ. שו"ת להורות נתן ח"ח סכ"ז (רק כשהוסיף במספר הקרבנות).

וקצת ראי' (ראה עד"ז בשו"ת רבבות אפרים שם) ממה שבספרד ל"א פסוקי מוספין דילמא אתי למיטעי, ועדיפא להו לבטל לכתחילה מנהג קריאת הפסוקים, אף שיוצא רק בדיעבד (וי"א שגם בדיעבד ל"י), ולכאוי' צ"ל הטעם שבטעה גם בדיעבד לא יצא. אבל בשו"ע אדה"ז סי' תקצא ס"ה הוסיף: ותתבלבל תפלתם. ומ' שבוה שיש חשש טעות לחוד לא סגי לבטל קריאת הפסוקים.

ובטעה בספיקא דיומא, לכו"ע יצא כשהזכיר יומו, דאנן בקיאיןן בקביעא דירחא.

ולכאורה מקום לומר, שכשהחליף פסוקי יו"ט אחד בחבירו, והזכיר שם חג אחר להדיא בפסוקי הקרבנות (כ"פסח לה"י, וביום הבכורים בפסח וסוכות, וכדומה), דלא יצא, כמו בהזכיר יו"ט אחר בתפלתו. (ולהעיר משו"ע אדה"ז סתפ"ז ס"ב). ואין לומר שכיון שהזכיר במקומו, לא איכפת לן, ועכ"פ ה"ז כמוזכיר מאורע שלא בזמנו – שה"ז שקר גמור, דלדידן חוזר ומתפלל נדבה (ואכ"מ), וד"ז ל"ש במוסף.

אבל, עפ"ז לכאוי' נראה שגם באינו מזכיר שם חג אחר, כ"א יום אחר מימי החג, או תאריך אחר בחודש, ה"ז שקר. ומדוע לחלק בכ"ז. ויתירה מזו, מסתבר שגם הזכרת קרבנות אחרים ה"ז שקר, שאומר "ואת מוספי יום חג פלוני נעשה ונקריב וכו' כאמור", ומסיים בענין אחר. והדרינן לסברא קמייתא. ראה בעיקרי הד"ט או"ח סי"א. ובשו"ת מנח"י שם בסו"ד ר"ל דל"ה שקר כיון שהיא טעות דמוכה. וצ"ב. וראה גם בשו"ת משגי"ה ח"ז סע"ג באו"א. ועד"ז בשו"ת שרה"מ ח"ג סוסי' לא. ועצ"ע בכ"ז.

סא. ובמק"א – בהערה ללוח יומי לר"ה תשפ"א – הארכנו שיתכן שבר"ה לכו"ע פוסק לפי שלא התפלל מלכויות זכרונות ושופרות.

סב. ולא מהני שיאמר ונעשה לפניך בתמידי היום וכו' לפי שחיסר מלכויות זכרונות ושופרות. ואף שבאינו יודע מברך ז',

במשנ"ב בשעה"צ סק"ו שחוזר רק בלא סיים הברכה. ובה"ח סי' קנא ס"ב, שאינו חוזר כיון שאומר "מלבד עולת החדש" ואומר ג"כ "ושני שעירים". ועד"ז, במוסף שבת ר"ח והזכיר של שבת ולא של ר"ח (או ביו"ט שחל בשבת – של שבת ולא של יו"ט), דלא סגי במש"א ונעשה לפניך קרבנות וכו', שכיון שפירט פסוקי שבת ולא ר"ח גרע – ראה שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קס. וראה מה שכתבנו בענין זה בלוח יומי לחנוכה תשע"ו (יום שבת ר"ח). אבל ראה בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ג מש"כ לחלק. ושם, אפי' הזכיר של שבת בהברכה. אבל, נ' פשוט שאם אמר "ואת מוספי יום השבת" ולא אמר פסוקי שבת, דיצא. וכ"מ מסתימת האחרונים].

אמנם, דעת רוב הפוסקים שלא יחזור (וכמה מהם כתבו להדיא דל"ג ממי שלא הזכיר פסוקי מוספין כלל) – ראה בכור"י סתנ"ט סק"א. חיי"א כלל כח ט"ז. משנ"ב סי' קח סק"ח. סתפ"ח סקי"ג. ועוד. וכ"פ בשו"ת חבלים בנועמים ח"ב המאסף לחאו"ח סקי"ג. מנח"י ח"ה סמ"ט. שבה"ל ח"ד סס"ג. ח"י או"ח סי"ז שאלה ט (עיי"ש החילוק מקריה"ת שבקרא קרבנות אחרים לא יצא. ועצ"ב. וראה בשו"ת שו"מ שתיתאם סכ"ב דאזיל בתר איפכא).

אבל ראה עולת שמואל סי' קג. שו"מ רביעאה ח"ב סי' קח (לחזור כיון שהזכיר מאורע שלא בזמנו. וס"ל דמ"ד דל"ה הפסק הוא רק בתפלת תשלומין. וילה"ע, שלרוה"פ גם בתפלה עיקרית שייך לומר הכי, ולמעשה מתפלל נדבה. אמנם, ביו"ט ל"ש להתפלל נדבה). פת"ש לסי' תרסג (שבסוכות שקרבנות מעכבים זא"ז חוזר. וראה הנסמן שם. ובשו"ת שבה"ל ח"ד שם העיר מפסק הרמב"ם (תו"מ פ"ח ה"ב) שמוספין אין מעכבין זא"ז. וכבר הקשו (ראה מנ"ח מ' שכ) שר' הרמב"ם הם נגד פשוטות הגמ' (מנחות מד, ב) לחלק בין סוכות לשאר המועדים. ובשו"ת מנח"י העיר לנכון מחיי"א כלל כח בנשמ"א סק"א שבמצאו עוד באמצע היום חייבים להקריב, וא"כ הה"נ בתפלה, עיי"ש מש"כ). הנסמן בארחות חיים סת"רס"ג סק"א. דע"ת שם (נוטה) שיחזור גם בגרע ממספר הקרבנות). משמרת שלום קוידניוב בהדרת שלום הוספה לסמ"ג.

סה. נחלקו הפוסקים אם יכול להבדיל למחרתו, [ובצום גדלי' היינו ע"י שיתן היין לחינוק] (ראה שד"ח אס"ד מערכת ה סקט"ו) (והובא בשש"כ ח"ב פנ"ח הע' צז. וראה שם פס"ב הע' י). וספק ברכות להקל, ובמק"א הארכנו במשמעות דעת אדה"ז בזה.

סו. נתבאר באריכות בכינוס תורה דחז"מ"פ תשע"ד וי"ל בקובץ "באתרא דרכ" גליון ג.

ויוצא יד"ח קדושת היום (שהוא חיוב בפ"ע מהזכרת מזו"ש, והארכנו בזה בלוח יומי לר"ה תשפ"א) - התם שאני שאין ביכולתו לומר מזו"ש, אבל בידוע חייב לחזור ולהתפלל.

סג. דה"ח סי' קנא סעיף ב. וראה לעיל הע"פ.

סד. ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ט סי"ב. וראה מג"א שם סק"ט. אדה"ז שם סי"א. וראה גם אצלנו בקונטרס באתרא דרב חו' ג הע' 40 ואילך.

